

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Кафедра української мови та лінгводидактики

На правах рукопису

Теребейко Мирослава Андріївна
Інноваційні методи вивчення другорядних членів речення в ЗЗСО
(на матеріалі творів волинських письменників)

Спеціальність: 014 Середня освіта
Освітньо-професійна програма *Українська мова та література.*
Світова література

Робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
Масицька Тетяна Євгенівна,
доктор філологічних наук, професор

Рекомендовано до захисту
на засіданні кафедри
української мови
(протокол № 5 від 14 листопада 2024 р.)
Завідувач кафедри _____ проф. Костусяк Н. М.

Луцьк – 2024

АНОТАЦІЯ

Теребейко Мирослава Андріївна. Інноваційні методи вивчення другорядних членів речення в ЗЗСО (на матеріалі творів волинських письменників). – Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра. Спеціальність: 014 Середня освіта (Українська мова і література). Освітньо-професійна програма Середня освіта. Українська мова та література. Світова література. – Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024. 79 с.

Актуальність теми інноваційних методів вивчення другорядних членів речення в ЗЗСО (на матеріалі творів волинських письменників) зумовлена необхідністю сучасного підходу до навчання української мови, що сприяє формуванню мовленнєвих навичок учнів. У процесі реформ в освіті важливо впроваджувати нові методики, які дозволять учням краще засвоювати граматичні структури, зокрема, другорядні члени речення, у їхньому контекстуальному використанні. Вивчення творів волинських письменників надає можливість не лише проаналізувати граматичні особливості, але й ознайомити учнів з культурними і літературними традиціями регіону.

У роботі проаналізовано інноваційні підходи до викладання теми «Другорядні члени речення», зокрема, проєктне навчання та інтерактивні технології. Дослідження передбачає оцінку ефективності використання цих методів у навчальному процесі, виявлення проблемних питань, які учні не розуміють, а також визначення їхнього впливу на якість засвоєння мовних конструкцій.

Ключові слова: другорядні члени речення, інноваційні навчальні стратегії в українській мові, нова українська школа, методи викладання.

ANNOTATION

Terebeiko Myroslava Andriivna. Innovative Methods for Studying Secondary Sentence Members in General Secondary Education Institutions (Based on the Works of Volyn Writers). – Master’s thesis for the degree of Master of Education. Specialty: 014 Secondary Education (Ukrainian Language and Literature). Educational-professional program Secondary Education. Ukrainian Language and Literature. World Literature. – Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk, 2024. 79 p.

The relevance of the topic of innovative methods for studying secondary sentence members in general secondary education institutions (based on the works of Volyn writers) is determined by the need for a modern approach to teaching the Ukrainian language that promotes the development of students’ language skills. In the process of educational reforms, it is important to implement new methodologies that allow students to better grasp grammatical structures, particularly secondary sentence members, in their contextual use. The study of the works of Volyn writers provides an opportunity not only to analyze grammatical features but also to familiarize students with the cultural and literary traditions of the region.

The work focuses on the analysis of innovative teaching approaches, specifically project-based learning and interactive technologies. The study aims to evaluate the effectiveness of these methods in the educational process, identify the difficulties faced by students, and determine their impact on the quality of language structure acquisition.

Keywords: secondary sentence members, innovative teaching strategies in the Ukrainian language, New Ukrainian School, teaching methods.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	9
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЙНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ДРУГОРЯДНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ	9
1.1. Традиційні методи викладання другорядних членів речення.	9
1.2. Інноваційні погляди щодо вивчення другорядних членів речення.	13
1.3. Детермінанти і дуплексиви як другорядні члени речення.....	16
Висновки до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2	22
ВИВЧЕННЯ ДРУГОРЯДНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ У ЗЗСО	22
2.1. Вивчення другорядних членів речення у 5 класі.....	22
2.2. Вивчення другорядних членів речення у 8 класі.....	26
2.3. Вивчення другорядних членів речення у 10–11 класах (повторення).....	29
2.4. Вивчення теми «Другорядні члени речення» у підготовці до НМТ/ЗНО.	32
Висновок до розділу 2	35
РОЗДІЛ 3	37
ПРАКТИЧНІ ВПРАВИ ТА ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ «ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ»	37
3.1. Розробка завдань, розвиток теоретичних та практичних компетентностей.	37
3.2. Завдання для здобувачів освіти п'ятого класу.....	40
3.3. Завдання для здобувачів освіти восьмого класу.	43
3.4. Завдання з теми «Другорядні члени речення» при підготовці НМТ/ЗНО	46
3.5. Ігрові прийоми вивчення другорядних членів речення.	51
3.6. Вивчення другорядних членів речення з учнями з особливими освітніми потребами	56
Висновки до розділу 3	60
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	67
ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ	74
ДОДАТОК	75

ВСТУП

Актуальність дослідження інноваційних методів вивчення другорядних членів речення у закладах загальної середньої освіти на матеріалі творів волинських письменників полягає в необхідності підвищення якості навчального процесу та мотивації учнів до вивчення української мови. Використання текстів авторів Волинського краю збагачує змістову частину уроків, що дозволяє учням краще розуміти культурне середовище свого регіону. Інноваційні методи, зокрема інтерактивні вправи, гейміфікація та візуалізація, сприяють підвищенню зацікавленості учнів у вивченні синтаксису і розвитку критичного мислення. Твори волинських письменників, як автентичний навчальний матеріал, дозволяють учням засвоювати мовні конструкції у вимірі художньої літератури, що робить навчання більш прикладним і цікавим. Дослідження цієї проблематики спрямоване на пошук нових підходів до викладання, що дозволить підвищити ефективність опанування теми другорядних членів речення.

Мета роботи полягає у виокремленні сучасних навчальних методів вивчення другорядних членів речення з використанням творів волинських письменників.

Реалізація поставленої мети зумовила вирішення наступних **завдань дослідження:**

- з'ясувати сутність традиційних методів викладання теми другорядних членів речення;
- схарактеризувати інноваційні погляди щодо вивчення другорядних членів речення;
- визначити особливості детермінантів та дуплексивів як другорядних членів речення;
- проаналізувати специфіку вивчення другорядних членів речення у 5 класі;

- з'ясувати особливості вивчення другорядних членів речення у 8 класі;
- означити особливості вивчення теми у 10-11 класах;
- виокремити рівень вивчення теми у рамках підготовки до ЗНО та НМТ;
- з'ясувати важливість практичних завдань у формування ключових теоретичних та практичних компетентностей;
- розробити практичні завдання для здобувачів освіти 5 класу;
- сформулювати вправи у рамках означеної теми для 8 класу;
- розробити завдання з теми «Другорядні члени речення» для підготовки до ЗНО та НМТ;
- проаналізувати ігрові методи вивчення теми другорядних членів речення;
- окреслити особливості вивчення теми другорядних членів речення з учнями з особливими освітніми потребами.

Об'єктом дослідження є процес вивчення другорядних членів речення в закладах загальної середньої освіти.

Предметом дослідження – інноваційні методи навчання другорядних членів речення на матеріалі творів волинських письменників.

Методи дослідження. Теоретичною та методичною основою розв'язання поставлених завдань слугували праці вітчизняних лінгвістів і педагогів новаторів. Методика дослідження має комплексний характер, який полягає у використанні різних методів та прийомів, що зумовлено метою і конкретними завданнями. Мета дослідження зумовили використання:

- 1) описового методу;
- 2) методу типологічного аналізу;
- 3) функційного методу;
- 4) елементів порівняльного аналізу;

Джерела фактичного матеріалу. Основним джерелом добору фактичного матеріалу є реченнєві конструкції, відібрані з творів письменників Волині, зокрема використано твори В. Вербича «Диво незбагненне: поезії», В. Гея «Під сузір'ям калини», А. Криштальського «Народження світла», О. Рисака «Сьома нота печалі» та ін. Проаналізовано близько 3000 речень, із яких виокремлено різнотипні додатки (прямі і непрямі), означення (узгоджені і неузгоджені), обставини (способу дії, міри і ступеня, часу, місця, причини, мети, умови, допусту).

Наукова новизна досліджуваної теми полягає у систематизації та комплексному аналізі теоретичного матеріалу щодо проблеми пошуку інноваційних прийомів вивчення теми другорядних членів речення; проаналізовано доцільність вживання інноваційних методів під час вивчення другорядних членів речення; розроблено практичні завдання, у яких використано твори волинських письменників, спрямовані на закріплення знань і практичних навичок з теми «Другорядні члени речення».

Теоретичне значення виконаного дослідження. Теоретичні узагальнення матимуть застосування у дослідженнях граматики сучасної української мови, що зосереджене на подальшому вивченні другорядних членів речення та поглибленому аналізі реченнєвих конструкцій.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці та впровадженні ефективних інноваційних методів вивчення другорядних членів речення, що можуть бути застосовані у закладах загальної середньої освіти. Використання творів волинських письменників як навчального матеріалу сприяє не лише кращому засвоєнню синтаксичних конструкцій, але й розширює культурний та літературний кругозір учнів. Результати дослідження можуть бути використані для розробки методичних рекомендацій, інтерактивних вправ та завдань, що підвищують мотивацію учнів до вивчення української мови. Запропоновані практичні завдання також можуть бути корисними для

інклюзивної освіти, що вможливить адаптувати навчальний процес для учнів з різними освітніми потребами.

Апробація результатів дослідження. Результати магістерської роботи апробовано у вигляді публікацій та доповідей:

1. Терейко М. Вивчення другорядних членів речення у п'ятому класі загальноосвітнього закладу середньої освіти *Scripta manent: молодіжний науковий вісник факультету філології та журналістики: зб. наук. пр. ; Вип. 11.* Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2024. С. 136–138;

2. Терейко М. Вивчення другорядних членів речення учнями з особливими освітніми потребами «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» *збірник тез доповідей конференції (14 травня 2024 року)*; Луцьк, 2024. С. 1048–1051;

3. Терейко М. Фестиваль науки Волинського національного університету імені Лесі Українки (13 травня 2024), доповідь на тему «Інноваційні методи вивчення другорядних членів речення в ЗЗСО (на матеріалі творів волинських письменників)»;

4. Терейко М. II Подільські читання (19 квітня 2024), доповідь на тему «Ігрові прийоми вивчення другорядних членів речення».

Структура кваліфікаційної роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи містить 79 сторінок, кількість використаних джерел налічує 45 позицій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЙНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ДРУГОРЯДНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ

1.1. Традиційні методи викладання другорядних членів речення.

Ефективну соціалізацію особистості в навчальному процесі забезпечує не лише когнітивний складник, а й розвиток таких якостей, як емоційна стабільність, стійкість до стресу, самостійність, упевненість у собі, усвідомлене сприйняття себе та інших, позитивне ставлення до світу, мотивація та прагнення до самовдосконалення. Мова, виконуючи свою комунікативну функцію, впливає на особистість у цілому та формує її життєві інтереси, моральні орієнтири та цінності [12, с. 113]. Для кращого розуміння специфіки вивчення другорядних членів речення на уроках української мови у ЗЗСО розглянемо сутність цього поняття.

У реченні, як основній одиниці синтаксису, взаємодіє складна система тісно пов'язаних елементів, що утворюють його структуру. Насамперед, це дві основні частини: центр речення, який у двоскладних реченнях сформований підметом і присудком, а в односкладних – головним членом, співвідносним з підметом або присудком, та периферія, до якої входять другорядні члени, що поширюють речення.

Більшість науковців традиційно розглядають поняття «член речення» у межах класичної синтаксичної моделі, яка містить підмет, присудок, означення, додаток і обставину, що утворюють стійку граматичну систему. Критика цієї теорії в лінгвістиці пов'язана зі складнощами в виокремленні та ідентифікації таких категорій через значну асиметрію в цьому аспекті синтаксису. Популярність теорії членів речення пояснюють тим, що вона відображає реальні елементи синтаксичного ладу, які відповідають об'єктивній дійсності, що сприймається людиною [19, с. 229].

Другорядні члени речення є повнозначними лексичними елементами, які синтаксично залежать від головних членів речення або головного члена

односкладного речення. За традицією, другорядні члени поділяють на три основні класи: додаток, означення та обставина [23, с. 72].

Підбір методів і прийомів навчання мови слід здійснювати під час підготовки до уроку, враховуючи його дидактичну мету, особливості змісту навчального матеріалу та рівень знань учнів. Для оптимального вибору методів важливо глибоко усвідомити їхню структуру, функції та можливості використання. У виборі методів навчання мови потрібно дотримуватись дидактичних і лінгводидактичних принципів. Особливу увагу слід приділяти принципу єдності змісту і процесу навчання, а також принципу встановлення міжпредметних та міжрівневих зв'язків у вивченні мови. Оскільки мова як навчальний предмет має чітку логічну структуру, необхідно при вивченні її рівнів встановлювати міжпонятійні зв'язки, що підсилює розвивальну функцію методів навчання, стимулює самостійне пізнання учнів і сприяє творчому підходу до вибору методів [36, с. 6].

Традиційні методи викладання другорядних членів речення передбачають пояснення їхніх функцій і ролі в структурі речення через класичні приклади та граматичні правила. Учні зазвичай вивчають кожен клас другорядних членів окремо – додатки, означення, обставини – із застосуванням аналізу речень та ідентифікації синтаксичних залежностей. Для закріплення знань використовують вправи на розбір речень, де учні визначають головні та другорядні члени. Також широко застосовують схеми і таблиці, що ілюструють відмінності та зв'язки між членами речення, що сприяє кращому розумінню синтаксичної структури.

О. Біляєв запропонував класифікацію методів навчання мови, до якої зараховують такі методи: бесіда з учнями (евристична бесіда), спостереження учнів над мовою, робота з підручником, метод вправ, а також усний виклад (розповідь, пояснення). Він підкреслював, що питання навчання української мови в школі є настільки складними та масштабними, що потребують спеціальних досліджень і належного висвітлення [6, с. 6]. Отож, проаналізуємо

більш детально, як означені традиційні методи використовують при вивченні теми другорядних членів речення на уроках української мови.

Для того, щоб бесіда пройшла успішно необхідно визначити її вид і вже після цього готуватися до неї. Евристична бесіда знаходиться на межі двох груп методів, зокрема частково-пошукового та словесного. Це спричинено тим, що перший використовують, коли потрібно робити висновки самому, а інший – теоретико-інформаційний характер.

Для підготовки до евристичної бесіди необхідно: 1) визначити навчальним матеріалом, на якому проходитиме бесіда; 2) окреслити попередньо отримані знання, які учні отримали; 3) визначити мету бесіди і висновки, до яких мають дійти школярі; 4) скласти правильно питання та підготувати наочності для бесіди; 5) аргументація учнів має бути підтверджена, (навести приклад з мовної теми або власного життя) [8, с. 43].

Метод евристичної бесіди під час вивчення другорядних членів речення передбачає постановку вчителем запитань, які спонукають учнів самостійно аналізувати та знаходити правильні відповіді. Учні за допомогою запитань визначають додатки, означення та обставини в реченні, активно залучаючись до процесу пізнання, що в результаті сприяє розвитку їхнього критичного мислення та поглибленому розумінню синтаксичних зв'язків.

Метод спостереження над мовою є одним із важливих методів навчання, який відкриває значні можливості для активної аналітичної роботи учнів на уроці, без чого ефективне оволодіння мовою неможливе. Основна цінність цього методу полягає в тому, що школярі самостійно пізнають мовні процеси, аналізують факти та встановлюють між ними зв'язки, розвиваючи свої пошукові навички й здатність до аналізу. Завдяки цьому методу учні можуть виявляти споріднені мовні явища та застосовувати раніше здобуті знання для засвоєння нових понять [25, с. 69].

Метод спостереження над мовою під час вивчення другорядних членів речення на уроках української мови передбачає, що учні самостійно аналізують структуру речення, визначають залежності між головними і другорядними

членами. Вони вчаться знаходити додатки, означення та обставини, аналізуючи реченнєві конструкції, що допомагає розвивати їхні аналітичні навички та сприяє самостійному відкриттю нових знань і закріпленню раніше здобутих умінь.

Робота з підручником під час вивчення другорядних членів речення на уроках української мови є важливим елементом навчального процесу, оскільки підручник містить систематизовану інформацію про граматичні правила та приклади вживання. Учні можуть ознайомитися з теоретичними напрямками досліджуваної проблеми, наприклад, функції та типи другорядних членів, що допомагає закріпити знання. Використовуючи вправи та завдання з підручника, учні практикують ідентифікацію та аналіз речень, що активізує їхнє навчання. Крім того, підручник може містити додаткові вправи для самостійної роботи, що сприяє розвитку їхньої мовленнєвої активності та самостійності. Саме тому робота з підручником забезпечує комплексний підхід до вивчення синтаксису української мови.

Метод вправ є одним із основних методів, що забезпечує ефективне навчання мови. Його цінність полягає в тому, що учні, займаючись практичною діяльністю як у школі, так і поза її межами, роблять освітній процес більш актуальним для життя, отримують необхідний досвід і формують навички, які зможуть використовувати в різних реальних ситуаціях [27, с. 2].

Метод вправ під час вивчення другорядних членів речення на уроках української мови є надзвичайно ефективним, оскільки дозволяє учням практично застосовувати теоретичні знання. Учні закріплюють свої навички роботи з текстом під час виконання різноманітних вправ, наприклад, аналізу речень, ідентифікації додатків, означень і обставин. Цей метод також сприяє розвитку мовленнєвої активності та самостійності, оскільки школярі мають можливість експериментувати з мовними конструкціями у творчих завданнях та згодом застосовувати набуті теоретичні знання на практиці.

Отже, традиційні методи викладання другорядних членів речення забезпечують ефективне формування мовленнєвих компетентностей учнів.

Евристична бесіда спонукає до самостійного аналізу, сприяє розвитку критичного мислення, тоді як метод спостереження дозволяє учням виявляти залежності між головними та другорядними членами речення. Робота з підручником надає чітку структуру навчального матеріалу, а метод вправ забезпечує практичне засвоєння знань через виконання завдань.

Використання будь-якого із зазначених методів вимагає уважного підбору та адаптації методик відповідно до потреб учнів, що робить навчальний процес більш продуктивним і зрозумілим.

1.2. Інноваційні погляди щодо вивчення другорядних членів речення.

Моделювання навчального процесу в сучасній школі є ефективним елементом технологічного підходу до викладання граматики української мови. Наразі особливо актуальною є проблема впровадження педагогічних технологій, які не лише поповнюють знання учнів, але й сприяють розвитку їхніх творчих умінь, самостійного розв'язання практичних завдань, а також підвищують інтелектуальні здібності та пізнавальну активність. Отже, існує нагальна потреба в оновленні змісту мовної освіти та визначенні нових підходів до організації навчального процесу. Реалізація цих завдань можлива завдяки впровадженню сучасних інноваційних технологій. Згідно з думками педагогів-новаторів, нововведення повинні змінювати систему освіти, але не знищувати її. Досвід навчання української мови в школах підтверджує ефективність різних педагогічних технологій: проектних, інтерактивних, комп'ютерних, ігрових, модульних, дистанційних, креативних, інклюзивних, а також методів, які дозволяють засвоювати українську мову великими логічно завершеними частинами: сугестивне, програмоване та проблемне навчання [34, с. 110].

Актуальність вибору інноваційного методичного напрямку та ефективного підходу до вивчення української мови зростає, оскільки вона не лише є важливою складовою загальної культури учнів, а й є запорукою успішного вступу випускників до вищих навчальних закладів. Для досягнення високого рівня володіння українською мовою необхідна ґрунтовна мовна підготовка в

школі. У сучасній педагогіці не існує універсальної класифікації методів навчання, яка б охоплювала широкий спектр як традиційних, так і нетрадиційних підходів до викладання української мови. Досягнення високих результатів можливе лише за умови успішного поєднання цих методів [37, с. 46]. Отже, розглянемо декілька інноваційних методів, які можна використовувати при вивченні теми другорядних членів речення на уроках української мови у закладах загальної середньої освіти.

Насамперед, одним із інноваційних напрямів навчання української мови у сучасній школі є використання методу проєктного навчання. Проєкт з української мови потрібно розглядати як спосіб організації цілеспрямованого навчального процесу, який має значення для учнів і відбувається в певний час, зосереджуючись на досягненні результату у вигляді створення окремого продукту. При розробці проєкту учні моделюють власну стратегію та реалізують її, що обумовлено потребою самостійно вирішувати складні завдання, на відміну від традиційної ролі вчителя як наглядового органу. Основні типи проєктів включають дослідницькі, творчі, ігрові, інформаційні та практико-орієнтовані, причому всі проєкти повинні бути практично спрямованими, що робить їх окреме виділення предметом дискусій. За кількістю учасників проєкти можуть бути індивідуальними, парними, груповими, колективними або масовими, а за тривалістю – короткочасними (один-два уроки), середньої тривалості (від тижня до місяця) та довготривалими (кілька місяців). У шкільній практиці найпоширенішими є проєкти змішаного типу [7, с. 37].

Використання методу проєктів при вивченні другорядних членів речення на уроках української мови сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів та розвитку їхньої творчої думки. Учні мають можливість самостійно досліджувати різні напрями теми, створюючи проєкти, що містять аналіз прикладів, створення власних речень і їх візуалізацію. Проєктна діяльність не лише допомагає закріпити теоретичні знання, а й розвиває навички колективної роботи та критичного мислення.

Досить цікавим для учнів у процесі вивчення навчальних тем з української мови є й використання ігрових технологій. Навчально-ігрова технологія передбачає чітке формулювання дидактичного завдання та ігрового задуму, який спрямований на досягнення конкретної навчальної мети. Ігрова технологія передбачає керівництво вчителя, встановлені правила та обговорення досягнутих результатів. Означена технологія має цілісну структуру, що охоплює певну частину освітнього процесу, спираючись на єдиний зміст, сюжет і персонажів. Загалом, використання навчально-ігрових технологій спрямоване на досягнення таких цілей:

- дидактичної – для організації пізнавальної діяльності та формування певних умінь і навичок;
- розвивальної – для розвитку уваги, пам'яті, мислення, мовлення, вміння порівнювати, знаходити аналоги та творчих здібностей;
- виховної – для виховання самостійності, наполегливості, формування навичок співробітництва та колективізму;
- соціальної – для розвитку комунікативних навичок та сприяння саморегуляції поведінки [16, с. 49].

Використання ігрових технологій під час вивчення теми другорядних членів речення на уроках української мови сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів і робить навчання більш цікавим. Ігрові елементи дозволяють учням практикуватися в ідентифікації та використанні другорядних членів речення в різноманітних ситуаціях, що покращує їх розуміння та запам'ятовування навчального матеріалу. Також ігрові технології сприяють розвитку комунікативних навичок і формують навички співпраці між учнями під час виконання колективних завдань.

У сучасних умовах розвитку ІТ актуальним є і використання візуалізаційних засобів, що є своєрідним доповненням текстового матеріалу. Технологія візуалізації навчального матеріалу базується на важливості візуального сприйняття для учнів, що акцентує роль образного сприйняття в пізнавальних процесах і необхідність підготовки учнів до умов візуалізованого

світу з урахуванням підвищеного інформаційного навантаження. Зазначена технологія є системою, що вміщує комплекс навчальних знань, візуальні методи їх подання, цифрові засоби передачі інформації та набір психологічних прийомів, спрямованих на розвиток візуального мислення під час навчання [5, с. 9].

Використання методу візуалізації під час вивченні теми другорядних членів речення на уроках української мови допомагає учням краще усвідомлювати структуру речення та роль кожного реченнєвого складника. Візуальні засоби: схеми, діаграми або ілюстрації сприяють кращому розумінню та запам'ятовуванню матеріалу, що робить навчальний процес більш доступним і зрозумілим для школярів. Метод візуалізації активізує пізнавальну діяльність учнів, підвищує їхню мотивацію та зацікавленість у вивченні мови.

Можна підсумувати, що інноваційні методи викладання теми другорядних членів речення суттєво покращують процес навчання української мови в сучасній школі. Сучасні методи активізують пізнавальну діяльність здобувачів середньої освіти, сприяють розвитку їхніх творчих умінь і критичного мислення, а також формують навички колективної роботи. Проектне навчання дозволяє учням самостійно досліджувати матеріал, а ігрові технології роблять навчання більш захоплюючим і інтерактивним для школярів. Використання візуалізаційних засобів допомагає учням краще усвідомлювати реченнєву структуру речення та особливості кожного члена речення, що робить навчальний процес більш зрозумілим і доступним. Інтеграція інноваційних методів у навчальний процес української мови забезпечує всебічний розвиток учнів і ефективне засвоєння навчального матеріалу.

1.3. Детермінанти і дуплективи як другорядні члени речення.

На порубіжжі XX–XXI століття виникли нові підходи до аналізу синтаксичних одиниць, зокрема було розроблено і систематизовано сучасне вчення про другорядні члени речення. Традиційні уявлення про реченнєві

складники не охоплюють усіх можливих варіантів компонентів речення та не забезпечують чіткого розмежування між формально-синтаксичними і семантичними складовими, а також їх кореляцію.

Члени речення поділяють на головні та другорядні. Серед другорядних виділяють: прислівні поширювачі (валентно зумовлені та валентно не зумовлені), детермінанти й дуплексиви [42, с. 120–121].

Детермінанти залежать від предикативного центру і поєднані з ним детермінантним зв'язком (синтаксична форма прилягання). Вони є необов'язковими та непередбачуваними за своєю природою. Дуплексивами називають другорядні члени речення, які пов'язані подвійним зв'язком, тобто мають відношення до двох різних компонентів речення [43, с. 25].

Прості речення з детермінантами є результатом трансформаційних процесів у складнопідрядних реченнях, які містять причинні, умовні, цільові, допустові та темпоральні підрядні частини. Детермінанти з причинним, умовним, цільовим і допустовим значенням сформовані внаслідок перетворення підрядної частини, що з'єднана з головною частиною через відповідні семантико-синтаксичні відношення. На семантико-синтаксичному рівні вони пов'язані з вторинними предикатними синтаксемами, які мають відповідну семантику.

У процесі трансформації предикат підрядної частини замінюється на віддієслівний або відад'єктивний іменник, переходячи з присудкової, центральної позиції в обставинну, периферійну. Сполучник, що виражає семантико-синтаксичні відношення між головною та підрядною частинами, замінюється прийменником, який виконує його функції. Внаслідок цього утворюється просте ускладнене речення з детермінантним другорядним членом, вираженим прийменниково-відмінковою формою, яка забезпечує найбільшу відповідність у семантико-синтаксичному плані між підрядними детермінантними частинами складнопідрядного речення та детермінантним другорядним членом простого речення [21, с. 151].

Детермінантний член речення, як другорядний член реченнєвої конструкції, залежить не від окремого слова, а від предикативного ядра в цілому, наприклад: *«Ця новина, на яку ми всі так довго чекали, нарешті стала відома всім учасникам конференції»*, *«На світанку все навколо було огорнуте легкою імлою»*, *«Після роботи вона зазвичай читає книгу»*, *«За будь-яких обставин він залишався спокійним»*. Детермінантам властивий слабкий підрядний зв'язок із предикативним центром, що свідчить про їх більшу синтаксичну автономність. На відміну від прислівних другорядних членів речення, у формально-синтаксичному плані позиція детермінантних членів є більш периферійною. Як зазначає І. Р. Вихованець, вони виконують роль зовнішнього компонента щодо внутрішньо об'єднаних головних і прислівних другорядних членів речення. Відмінність детермінантів від інших частин речення пояснюють тим, що вони у згорнутій формі репрезентують інше просте речення разом із його семантико-синтаксичними відношеннями в межах складного речення [9, с. 82].

При дослідженні природи детермінантів слід звернути увагу на їхню формально-синтаксичну і семантико-синтаксичну особливості, а також на розмежування їх від форм, зв'язок яких визначений семантико-синтаксичною валентністю предиката. Особливо важливо підкреслити різницю між ними та формами, що поєднані з опорним словом через невалентний, вільний підрядний зв'язок. Головною ознакою детермінантів є їх вторинність, похідність і трансформаційна пов'язаність зі структурою складного речення [24, с. 65].

Н. Л. Іваницька вважає детермінант окремих компонентом речення, виокремлюючи його від факультативних компонентів. Вона зазначає, що детермінант доповнює інформаційний зміст речення і не є ані менш обов'язковим, ані більш факультативним. У синтаксичній структурі двоскладного речення детермінанти займають особливе місце. Вони функціонують як поширювачі не окремого компонента, а предикативної основи речення (головних компонентів разом з їх обов'язковими поширювачами) у цілому. Детермінанти мають слабкий синтаксичний зв'язок із цією основою,

відображаючи при цьому значення зумовленості (причини, умови, мети тощо) та слабку синтаксичну залежність (об'єктну спрямованість, локальне і темпоральне значення) [20, с. 115].

Причиною виникнення та функціонування дуплексива є потреба в передачі синкретичної семантики, яка є більш ємною, ніж у типових членів речення, здатних передати обмежену кількість значень. У дуплексиві синкретизм виявляється як у змістовному, так і у виражальному плані, що дозволяє з використанням мінімальної кількості мовних засобів передати складніший комплекс синтаксичних відношень.

Оскільки зміст синтаксичних категорій і засобів є їх синтаксичним значенням, а структурні особливості використання в складі більш складного синтаксичного цілого становлять їх синтаксичну функцію, дуплексив, як компонент системи членів речення, визначають згідно з синтаксичною функцією та значенням. Дуплексив виконує роль неголовного компонента синтаксичної структури речення і завжди пов'язаний з присудком, вираженим дієслівною формою, а також з підметом, вираженим іменником або іншим субстантивованим словом [28, с. 13].

Дуплексиви, які є компонентами з подвійним синтаксичним зв'язком, відтворюють формально-синтаксичну структуру вихідних простих речень, що об'єднані в похідне просте ускладнене речення. Вони представляють собою різновид іменникових компонентів, морфологічна форма яких (знахідний відмінок) визначені формально-синтаксичною і семантико-синтаксичною організацією одного з вихідних простих речень, яке слугує базовою конструкцією, що перетворює друге (небазове) вихідне речення на компоненти простого ускладненого речення [10, с. 84].

Дуплексив, як результат «ущільнення» інформації, виконує роль предиката згорнутої предикації, має своє граматичне значення, але виражений опосередковано, через іншу ситуацію, яка безпосередньо не пов'язана з дійсністю та моментом мовлення, а передається основною предикацією (предикативним сполученням підмета і присудка). Отже, речення з

дуплексивним компонентом є прикладом поліпозитивного ускладнення, тобто вони семантично ускладнені структури, наприклад: *«Я спостерігав за цією ситуацією, сподіваючись, що все зміниться на краще»*, *«Він не тільки працював над проектом, але й допомагав колегам»*, *«Вона читала книжку і водночас слухала музику»*, *«Ми не змогли дочекатися автобуса, тому вирішили піти пішки»*.

Семантично ускладнене речення займає периферійну зону між простим і складним реченням. Його зміст є складним утворенням, що має об'єктивну поліпозитивну та модально-комунікативну складові. Семантично неелементне речення містить кілька пропозицій. Використання таких речень забезпечує конденсацію мисленнєвого змісту та компактність структурно-синтаксичної організації, що дозволяє їм бути семантичними аналогами відповідних типів складних речень [38, с. 56].

Отже, на порубіжжі ХХ–ХХІ століття виникають нові підходи до аналізу синтаксичних одиниць, зокрема нове вчення про другорядні члени речення, яке охоплює вивчення детермінантів та дуплексивів. Детермінанти доповнюють предикативний центр, маючи слабкий підрядний зв'язок з ним, а їх роль полягає в передачі причинних, умовних, цільових та інших значень. Дуплексиви, у свою чергу, поєднують різні компоненти речення за допомогою подвійного зв'язку, що дозволяє передати складну семантику за допомогою мінімальної кількості мовних засобів. Ці інновації свідчать про трансформацію синтаксичних структур у сучасній українській мові, що відкриває нові можливості для розуміння семантики та функцій різних членів речення.

Висновки до розділу 1

Традиційні методи викладання другорядних членів речення в українській мові сприяють ефективному формуванню мовленнєвих компетентностей учнів, однак варто змінити форму застосування цих методів. Евристична бесіда стимулює самостійний аналіз і розвиває критичне мислення, а метод

спостереження допомагає учням виявляти зв'язки між головними та другорядними членами речення. Метод вправ забезпечує практичне засвоєння знань через виконання завдань. Використання цих методів вимагає уважного підбору та адаптації технік відповідно до потреб учнів, що робить навчальний процес більш продуктивним і зрозумілим.

Інноваційні методи викладання теми другорядних членів речення суттєво покращують процес навчання української мови, активізують пізнавальну діяльність учнів та сприяють розвитку їх творчих умінь та критичного мислення. Проєктне навчання та ігрові технології роблять навчання більш інтерактивним, а візуалізаційні засоби допомагають краще усвідомлювати структуру речення. Інтеграція інноваційних методів забезпечує всебічний розвиток учнів і ефективне засвоєння навчального матеріалу.

На зламі ХХ–ХХІ століття виникають нові підходи до аналізу синтаксичних одиниць, зокрема вивчення детермінантів та дуплексивів у контексті другорядних членів речення. Детермінанти доповнюють предикативний центр, передаючи причинні, умовні та цільові значення, тоді як дуплексиви поєднують різні компоненти речення завдяки подвійному зв'язку, що дозволяє ефективно репрезентувати складну семантику. Досліджені інновації свідчать про трансформацію синтаксичних структур у сучасній українській мові, що демонструє нові можливості для розуміння семантики та функцій членів речення.

РОЗДІЛ 2

ВИВЧЕННЯ ДРУГОРЯДНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ У ЗЗСО

2.1. Вивчення другорядних членів речення у 5 класі.

Вивчення другорядних членів речення у 5 класі має свої особливості, які враховують вікові потреби та рівень розвитку учнів. На цьому етапі важливо навчити дітей не лише розпізнавати головні члени речення, але й правильно використовувати означення, додатки та обставини для більш точного вираження думок. Завдяки інтерактивним методам, цікавим вправам та поступовості вивчення учні легше засвоюють нові поняття, що робить їхнє мовлення більш різноманітним та структурованим.

Під час роботи з учнями різного віку вчителям завжди важливо враховувати віковий розвиток школярів. Перехід з початкової до основної школи є одним з найскладніших періодів у житті, часто супроводжується зниженням успішності, що пов'язано з тим, що учням, звиклим до умов початкової школи, потрібно пристосовуватися до нових правил, стилю викладання та темпу навчання [15, с. 5].

Учні віком від 10 до 15 років досягають нового рівня інтелектуального та психічного розвитку, що характеризується поступовим переходом від конкретного до абстрактного мислення. Вони починають освоювати навички аналізу, систематизації, групування складних явищ та розрізнення спільних і відмінних ознак. Тому зміст навчальних предметів у середній школі побудований систематично з чітко визначеними темами і введенням нових понять. Оскільки абстрактне мислення ще формується, вчителям і авторам навчальних матеріалів рекомендовано уникати надмірної теоретизації, вводити нові поняття поступово та з опорою на вже знайомий учням матеріал. Тому в 5-му класі важливо, щоб основна увага приділялася узагальненню та систематизації знань, отриманих у початковій школі. На думку педагогів-теоретиків, у цей період слід уникати складних мовних і граматичних тем, оскільки учні ще не готові до їх повноцінного засвоєння [30, с. 90–91].

Під час вивчення теми другорядних членів речення у 5 класі вчитель повинен враховувати особливості розвитку мислення учнів цього віку, зокрема їхній перехід від конкретного до абстрактного мислення. Оскільки цей тип мислення ще формується, важливо подавати новий матеріал поступово, спираючись на вже знайомі поняття. Учні мають опановувати тему через прості й доступні приклади, що дозволяють систематизувати попередні знання, отримані у початковій школі. Важливим є поєднання теорії з практичними вправами для закріплення навичок аналізу речень.

У 5 класі тему другорядних членів речення вивчають у розділі «Відомості із синтаксису та пунктуації» модельної навчальної програми «Українська мова. 5–6 клас» [40]. Вивчення цієї теми враховує вікові особливості учнів, зокрема їхнє поступове оволодіння абстрактним мисленням. Для кращого засвоєння матеріалу вчителі використовують наочні приклади та вправи, що допомагають учням систематизувати знання про частини мови, які вони здобули у початковій школі. Важливо, щоб учні не просто механічно запам'ятовували правила, а навчились розпізнавати та використовувати другорядні члени речення у власному мовленні. Практичне застосування знань допомагає закріпити нові поняття і сприяє розвитку мовленнєвих навичок.

Важливим джерелом закріплення знань учнів є і підручники. Розглянемо більш детально специфіку подання теми другорядних членів речення у кількох із них.

У підручнику Н. Голуб «Українська мова» для учнів 5 класу тема другорядних членів речення розкрита в параграфі 42 розділу 4 «Синтаксис та пунктуація» [14, с. 101–143]. Авторка використала інтерактивні методи навчання, зокрема метод дискусії та обговорення, що сприяє активному залученню учнів до навчального процесу та допомагає здобувачам середньої освіти не лише запам'ятати нові поняття, але й краще їх зрозуміти, аналізуючи приклади та висловлюючи власні думки щодо теми. Використання методу обговорення підсилює процес засвоєння знань і формує у школярів навички критичного мислення.

Важливу роль у підручнику відіграють графічні матеріали, як-от таблиці та рисунки, що дозволяють структурувати інформацію і виділити основні поняття. Графічні елементи допомагають учням візуалізувати складніші граматичні конструкції та систематизувати знання про другорядні члени речення. До того ж, наочний підхід значно полегшує процес навчання, дозволяючи учням краще орієнтуватися в матеріалі та закріплювати отримані знання через графічні моделі й схеми.

У підручнику О. Авраменка «Українська мова» для учнів 5 класу тема «Другорядні члени речення» детально розкрита у параграфі 62 розділу «Синтаксис та пунктуація» [2, с. 143–188]. Автор активно використав візуалізаційні елементи, наприклад, зображення та рисунки, що сприяє кращому сприйняттю текстової інформації. Елементи візуалізації не лише привертають увагу учнів, а й допомагають їм відтворити та запам'ятати матеріал, що особливо важливо на початкових етапах навчання в середній школі. Візуалізація є потужним інструментом, який стимулює інтерес до предмета і робить навчання більш інтерактивним.

Рубрика «Культура слова», представлена у підручнику, надає можливість учням навчитися правильно формувати свої висловлювання, звертаючи увагу на багатство української мови, що дозволяє школярам не лише збагачувати свій словниковий запас, а й розвивати мовленнєві навички. Окрім того, рубрика «Зауважте» пояснює складні мовні правила, що допомагає учням краще зрозуміти синтаксичні конструкції та правила пунктуації. Використання інноваційних навчальних методів у підручнику забезпечує ефективне засвоєння матеріалу та формування мовної культури, що є важливим напрямом навчання української мови.

У підручнику О. Заболотного «Українська мова» для 5 класу тема другорядних членів речення представлена досить детально та структуровано. Кожен із другорядних членів речення – додаток, означення та обставина – представлений в окремих параграфах у межах розділу «Відомості із синтаксису та пунктуації» [18, с. 151–209]. Автор ефективно використав схеми для

візуалізації складних мовних конструкцій, що допомагає учням легше засвоювати матеріал. Використання наочності є вкрай важливим для кращого розуміння синтаксичних правил, які можуть бути непростими для учнів початкових класів.

Крім того, важливу роль відіграє рубрика «Зверніть увагу», де автор актуалізував специфічні форми використання мовних конструкцій, що дозволяє учням уникнути типових помилок і краще оволодіти правилами української мови. Підручник також насичений прикладами: до кожного правила наведено кілька зразків його застосування на практиці. Приклади практичного використання мовних конструкцій сприяють не лише теоретичному розумінню, а й практичним навичкам, що, як і в багатьох інших освітніх сферах, є ключовим для розвитку мовленнєвих компетентностей у школярів.

Отже, вивчення теми другорядних членів речення у 5 класі є важливим етапом у розвитку мовленнєвих навичок учнів, оскільки ця тема враховує вікові особливості їхнього мислення та поступовий перехід від конкретного до абстрактного. У підручниках з української мови для 5 класу ефективно використано інтерактивні методи навчання, візуалізаційні елементи і практичні вправи, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу. Означені навчальні ресурси допомагають учням систематизувати знання, отримані в початковій школі, та сформувати навички аналізу, використовувати мовні конструкції у власному мовленні.

Отже, інноваційні підходи, використані в підручниках, сприяють розвитку мовної культури та критичного мислення, що є необхідною умовою для подальшого навчання. Кращим підручником, з погляду інноваційного вивчення теми, вважаємо підручник авторства Ніни Голуб та Олени Горошкіної [14], адже завдання підібрані різноманітні, сприяють розвитку не лише мовної, мовленнєвої компетентності, а й соціокультурної, сприяють розвитку критичного мислення.

2.2. Вивчення другорядних членів речення у 8 класі.

У підлітковому віці помічено зміни в розвитку психічних процесів, зокрема пам'яті. У цей період підлітки починають володіти логікою дорослого мислення, що супроводжується подальшим розвитком когнітивних процесів, таких як сприйняття і пам'ять. Зазвичай, досягнувши підліткового віку, учні змушені відмовитися від механічного запам'ятовування через повторення, оскільки обсяг, різноманітність і складність інформації значно зростають. З появою нових предметів у школі підлітки мають опрацьовувати великий обсяг інформації, що призводить до скарг на проблеми з пам'яттю та недостатніми навичками запам'ятовування. Дослідження показують, що в підлітків мислення впливає на функцію пам'яті: процес відтворення інформації може відбуватися через розумові процеси, а запам'ятовування ґрунтується на логічних зв'язках із збереженим матеріалом. Отже, інформація реконструюється відповідно до цих зв'язків [22, с. 86–87].

У підлітковому віці відбуваються значні зміни в розвитку пам'яті. Учні починають більше покладатися на логічну та довільну пам'ять, у той час як механічна пам'ять розвивається повільніше. Довільне запам'ятовування вимагає від школярів вольових зусиль, що вказує на необхідність достатнього розвитку вольових процесів. Середня школа виступає важливим чинником у формуванні комунікативних умінь, які дозволяють ефективно спілкуватися та взаємодіяти з іншими. Вміння висловлювати свої думки, слухати співрозмовників та розуміти вербальні й невербальні сигнали є ключовими для налагодження міжособистісних стосунків. Окрім того, розвиток емоційного інтелекту також відіграє важливу роль у формуванні навичок успішної комунікації [31, с. 116].

Вивчення теми другорядних членів речення у 8 класі має враховувати вікові особливості учнів, які перебувають на етапі активного розвитку абстрактного мислення. У цьому віці учні здатні краще аналізувати складні мовні структури та виявляти логічні зв'язки між частинами речення. Важливо, щоб навчальний процес передбачав не лише теоретичне ознайомлення з

термінами, але й практичне застосування знань через вправи та творчі завдання, що допоможе учням краще засвоїти матеріал і розвинути їхні мовленнєві навички. Залучення інтерактивних методів навчання сприяє активній участі учнів у процесі, що робить освітній процес більш цікавим та ефективним.

У навчальній програмі з української мови для 8 класу тема другорядних членів речення подана у розділі «Синтаксис та пунктуація» у рамках теми «Означення, додаток й обставини як другорядні члени речення (повторення)» [41]. Ця тема передбачає систематизацію та поглиблення знань учнів про функції та ролі цих членів речення у складі більш складних синтаксичних конструкцій. Учні вчать розрізняти означення, додатки та обставини, а також правильно вживати їх у реченнях. Важливою складовою є практичні завдання, які стимулюють розвиток аналітичного мислення і допомагають закріпити теоретичні знання. Через різноманітні вправи учні здобувають навички формування граматично правильних висловлювань, що сприяє покращенню їхнього мовлення. Проаналізуємо також, як саме репрезентована тема другорядних членів речення у підручниках з української мови для 8 класу.

У підручнику О. Авраменка з української мови для 8 класу тема другорядних членів речення представлена в кількох параграфах, де детально описані особливості кожного з них: означення, прикладки як різновиду означення, додатка та обставини [3, с. 43–57]. Автор використав структурні схеми речень, що допомагає учням візуально зрозуміти, як ці члени взаємодіють у складі речення. Таблиці з поясненнями щодо того, які саме частини мови можуть виконувати роль другорядних членів речення, забезпечують систематизацію матеріалу, що є важливим для формування чітких уявлень про синтаксис.

Крім того, у підручнику вміщено зноски з тлумаченням окремих слів, що сприяє не лише засвоєнню мовних правил, а й збагаченню словникового запасу учнів. Аналіз словникових рубрик дозволяє школярам глибше усвідомлювати лексичні нюанси та розширювати свої мовні можливості. Завдяки такій

структурі навчальний матеріал стає більш доступним і зрозумілим, що позитивно впливає на рівень грамотності та мовлення учнів. Використання інтерактивних елементів у навчальному процесі мотивує учнів до більш активного засвоєння теми, що робить навчання цікавим і продуктивним.

У підручнику О. Глазової з української мови для 8 класу тема другорядних членів речення виокремлена в окремий розділ, що охоплює кілька важливих тем, серед яких «Другорядні члени речення», «Речення непоширені й поширені», «Порядок слів у реченні. Логічний наголос», «Означення», «Прикладка як різновид означення», «Додаток», «Обставина. Види обставин за значенням» та «Порівняльний зворот» [11, с. 97–126]. Структура розділу дозволяє учням послідовно вивчати й розуміти різні напрями синтаксису, що є важливим для формування навичок правильного побудови речень.

Авторка підручника використовує зображення відомих пам'яток України для наочності, що робить матеріал більш привабливим та легким для сприйняття. Для вправ обрано тексти відомих письменників і публіцистів, що допомагає учням краще розуміти сутність використання мовних правил. Важливою частиною є питання для обговорення, які розміщені після вправ, що сприяє розвитку критичного мислення. Мовні правила виділені в зносках, що дозволяє учням легше запам'ятовувати теоретичний матеріал і швидко знаходити необхідну інформацію.

У підручнику О. Данилевської з української мови для 8 класу тема другорядних членів речення представлена в кількох параграфах, що охоплюють важливі напрями цієї теми. Серед них такі розділи: «Другорядні члени речення», «Означення. Прикладка як різновид означення», «Правопис прикладок», «Додаток» та «Обставина» [16, с. 104–130]. Авторка у підручнику вдало структурувала навчальний матеріал, що дозволяє учням поетапно ознайомлюватися з особливостями побудови речень, а також краще зрозуміти роль кожного з членів речення.

На початку кожного параграфа розміщена рубрика «Питання уроку», що сприяє обговоренню навчального матеріалу перед його вивченням. Окремими

зносками виділено важливі визначення, що допомагають учням краще засвоїти матеріал. Крім того, до кожної вправи авторка подає коментар, який розкриває специфічні риси використання мовних конструкцій, що не лише полегшує розуміння теми, але й стимулює активне навчання, що є важливим у формуванні мовленнєвих навичок учнів.

Можна підсумувати, що вивчення теми другорядних членів речення в 8 класі характеризується розвитком абстрактного мислення та логічного аналізу учнів. Учні вчаться розрізняти і правильно вживати означення, додатки та обставини в реченнях, що сприяє формуванню граматичних навичок. Залучення інтерактивних методів навчання: практичні завдання, обговорення і творчі вправи, робить процес навчання більш динамічним та цікавим. Використання наочних матеріалів і зносок з важливими термінами допомагає учням краще засвоювати матеріал і збагачувати свій словниковий запас. Систематичний підхід до вивчення синтаксису забезпечує ефективне розуміння мовних конструкцій та сприяє розвитку комунікативних умінь школярів.

З-поміж перелічених підручників рекомендуємо до використання підручник О. Данилевської, оскільки у цьому підручнику структурований виклад матеріалу, що дає можливість учням поступово опановувати тему; авторка використала інтерактивні методи та сучасні приклади, що робить вивчення теми більш захопливим.

2.3. Вивчення другорядних членів речення у 10–11 класах (повторення).

Вивчення другорядних членів речення у 10–11 класах відбувається на етапі поглибленого освоєння синтаксису та стилістики української мови. На цьому етапі учні не лише повторюють раніше засвоєні знання, але й аналізують складні синтаксичні конструкції, вивчають їх функції та ролі у висловлюваннях. Основна увага при вивченні цієї теми у 10–11 класах зосереджена на розвитку критичного мислення та навичок аналізу, що сприяє кращому розумінню мовних нюансів і стилістичних прийомів та дозволяє

учням більш усвідомлено використовувати мовні засоби для досягнення комунікативної мети.

Вивчення теми другорядних членів речення у 10-11 класах має враховувати вікові особливості учнів, зокрема, їх здатність до абстрактного мислення та аналітичного підходу. Старшокласники краще засвоюють матеріал через логічне осмислення і самостійне використання граматичних правил у практиці мовлення. У цьому віці учні можуть аналізувати синтаксичні структури, що сприяє ефективному розумінню ролі другорядних членів речення. Викладання теми доцільно поєднувати з розвитком навичок мовного самоконтролю та самостійної роботи з текстом.

Тема другорядних членів речення у програмі з української мови для 10–11 класів розкрита у межах розділів синтаксичної та пунктуаційної норм [39]. Особливу увагу звернено на правильне вживання розділових знаків, що пов'язані з другорядними членами речення, наприклад, коми при відокремлених членах. Ця тема також сприяє розвитку навичок аналізу складних синтаксичних конструкцій, що є важливим елементом підготовки до ЗНО та НМТ.

Підручники для 10–11 класів з української мови укладені відповідно до вікових норм розвитку школярів. Проаналізуємо особливості подання теми другорядних членів речення у цих підручниках.

У підручнику О. Авраменка з української мови для 11 класу тема другорядних членів речення детально висвітлена у параграфах «Відокремлені означення та прикладки» та «Відокремлені обставини» [1, с. 120–130]. Учні вивчають правила вживання відокремлених означень, прикладок та обставин, які є важливою складовою синтаксичних конструкцій. Окремі мовні правила в підручнику виділені спеціальними рубриками, що спрощує їх запам'ятовування. Винятки з правил оформлені іншим кольором і шрифтом, що дозволяє учням легше орієнтуватися в складних випадках і краще засвоювати матеріал.

Крім того, значну увагу приділено рубриці «Культура слова», яка допомагає не тільки формувати правильну вимову, але й сприяє розширенню словникового запасу учнів. Рубрика «Культура слова» важлива для розвитку мовної грамотності та комунікативних навичок. Поєднання теоретичних матеріалів з практичними вправами дозволяє учням краще зрозуміти роль відокремлених членів речення та правильно застосовувати їх у власних мовленнєвих практиках.

У підручнику Н. Голуб з української мови для 11 класу тема другорядних членів речення представлена у параграфах, присвячених розділовим знакам у простих реченнях, ускладнених відокремленими означеннями, прикладками та обставинами [13, с. 95–98]. Важливу увагу приділено правилам вживання розділових знаків, що допомагає учням правильно інтерпретувати синтаксичні конструкції. Зокрема, у параграфах «Розділові знаки в простих реченнях, ускладнених відокремленими означеннями», «Розділові знаки в простих реченнях, ускладнених відокремленими прикладками» та «Розділові знаки в простих реченнях, ускладнених відокремленими обставинами» детально розглянуто правила відокремлення членів речення. Авторка використовує чіткі приклади та пояснення для засвоєння учнями матеріалу.

Важливою рисою підручника є активне застосування зображень та графіків, які візуалізують складні мовні конструкції та правила, що робить їх більш зрозумілими для учнів та сприяє кращому сприйняттю інформації, особливо для візуально орієнтованих учнів. Також авторка використовує метод дискусії, заохочуючи учнів до обговорення складних випадків вживання мовних конструкцій. Використання методу обговорення допомагає учням активно долучатися до навчального процесу та краще розуміти особливості синтаксичних норм. Використання інтерактивних методів, візуалізація мовних правил спонукає до вивчення теми саме за цим підручником.

Можна зробити висновок, що вивчення другорядних членів речення у 10–11 класах має важливе значення для розвитку мовної грамотності учнів. На цьому етапі школярі вже володіють базовими знаннями про синтаксичну

структуру речення, тому особливу увагу варто приділити більш глибокому аналізу функцій додатків, обставин і означень, що сприятиме розумінню стилістичної різноманітності текстів та покращить як усне, так і письмове мовлення. Використання інтерактивних методів навчання та прикладів із літературних творів допомагає учням краще засвоювати матеріал і застосовувати його на практиці.

2.4. Вивчення теми «Другорядні члени речення» у підготовці до НМТ/ЗНО.

Вивчення теми другорядних членів речення є важливою складовою підготовки до НМТ/ЗНО, оскільки глибоке розуміння синтаксичної структури тексту впливає на загальну мовну грамотність учнів. Опанування таких компонентів речення, як додатки, означення та обставини, допомагає правильно аналізувати речення і правильно виконувати завдання з української мови. Ця тема також сприяє підвищенню рівня розуміння текстів, що є ключовим фактором успішної задачі тестування.

Тестування – це процес, що забезпечує оперативний і своєчасний контроль за засвоєнням навчального матеріалу кожним здобувачем освіти. Воно є методом оцінювання рівня знань і вмінь студентів через використання тестових завдань, які становлять основну частину тесту. Тест – це набір тестових завдань, результати виконання яких дозволяють визначити рівень знань і навичок учнів з конкретної навчальної дисципліни.

Тести можуть бути класифіковані залежно від їхніх функцій: навчальні тести слугують для відстеження рівня засвоєння матеріалу на різних етапах, таких як повторення та закріплення; контрольні тести підсумовують виконану роботу над матеріалом і оцінюють знання учнів у межах окремих тем; модульні тести виявляють рівень знань здобувачів вищої освіти в межах конкретного змістового модуля; екзаменаційні тести охоплюють увесь навчальний матеріал для екзаменаційного контролю; державна атестація призначена для оцінювання підготовки здобувачів освіти до професійної діяльності після завершення

навчання за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем; конкурсний відбір відбувається під час вступної кампанії в навчальних закладах; також існують тести для оцінювання залишкових знань студентів, отриманих у попередньому семестрі або навчальному році, а також тести для самоконтролю [26, с. 1].

Запорукою успішного проходження зовнішнього незалежного оцінювання є своєчасна підготовка до нього. У сучасному навчальному процесі тестові технології відіграють важливу роль, оскільки вони забезпечують найбільш об'єктивне та всебічне оцінювання досягнень учнів з предмета. Щоб учні могли впевнено пройти тест у стресових умовах, необхідно заздалегідь готуватися до нього. Тому вчителям слід посилити роботу над виконанням завдань різних форм та рівнів складності, а також впроваджувати тестування як метод навчання та контрольну форму перевірки знань, умінь і навичок абітурієнтів [45, с. 925].

Вивчення теми другорядних членів речення при підготовці до ЗНО має свої особливості, оскільки учні повинні не лише засвоїти теоретичні основи, а й навчитися застосовувати їх на практиці. Перш за все, важливо зосередитися на розумінні функцій додатків, обставин та означень у реченні, що дозволяє аналізувати його структуру та граматичні зв'язки. Вчителі можуть використовувати різноманітні завдання, наприклад, трансформацію речень або аналіз синтаксичних конструкцій, щоб розвивати навички учнів у цій сфері.

Крім того, особливу увагу слід приділити тренуванню учнів у виконанні тестових завдань з цієї теми. Регулярна практика виконання таких тестів допоможе учням звикнути до формату ЗНО та зменшити рівень стресу під час проходження тестування. Важливо використовувати різні методи навчання, наприклад, інтерактивні вправи та групову роботу, щоб створити позитивну атмосферу і зацікавити учнів у вивченні синтаксису та забезпечить не лише успішну здачу ЗНО, а й загальне підвищення рівня мовної грамотності.

Проте за умов воєнного стану в Україні абітурієнти вже другий рік поспіль зіштовхнулися з необхідністю зміни звичного порядку проведення зовнішнього незалежного оцінювання, що передуює вступу до вищих навчальних

закладів. Ситуація з безпекою в країні вимагала пошуку альтернатив для традиційної процедури підсумкового тестування випускників та швидкої адаптації до нових умов, спричинених збройною агресією. У 2022 році Міністерство освіти і науки України вперше запровадило Національний мультипредметний тест (НМТ) як заміну ЗНО, щоб забезпечити безпеку учнів. Враховуючи розвиток подій, проведення НМТ у 2023 році стало єдиним можливим способом зберегти контингент школярів в країні та вступну кампанію для здобувачів вищої освіти різних рівнів [35, с. 39].

Підготовка до Національного мультипредметного тесту вимагає особливої уваги до вивчення другорядних членів речення, оскільки їх правильне розуміння є важливим для успішного виконання тестових завдань з української мови. Учні повинні засвоїти всі граматичні особливості другорядних членів: додатків, обставин та означень у структурі речення, що не лише сприятиме якісному аналізу текстів, але й допоможе у виконанні завдань, що передбачають визначення граматичних зв'язків та коректне використання синтаксичних конструкцій.

Крім того, ефективна підготовка до НМТ повинна включати практичні завдання, спрямовані на закріплення знань про другорядні члени речення. Регулярне виконання тестів та вправ допоможе учням звикнути до формату НМТ і розвинути навички швидкого аналізу речень під час тестування. Вчителі можуть застосовувати інтерактивні методи навчання, наприклад, групові обговорення та ігрові вправи, що дозволяє учням не лише засвоювати теорію, а й активно практикуватися, що, в свою чергу, підвищує їхню впевненість у своїх силах на іспиті.

Отже, вивчення теми другорядних членів речення є вкрай важливим у процесі підготовки до НМТ, оскільки повторення цієї теми сприяє розвитку мовної грамотності та навичок аналізу текстів. Глибоке розуміння функцій додатків, обставин та означень дозволяє учням коректно виконувати тестові завдання та впевнено досліджувати граматичні риси мови. Використання різноманітних методів навчання, зокрема, інтерактивних вправ, дозволяє

створити сприятливу атмосферу для засвоєння матеріалу. Оскільки підготовка до НМТ відбувається в умовах війни, важливо адаптувати навчальний процес до нових реалій, забезпечити учням не лише знання, а й впевненість у своїх силах на іспитах. Отже, ефективна підготовка до НМТ, зокрема, повторення і засвоєння теми другорядних членів речення, є запорукою успішної здачі тестування та підвищення загального рівня мовної компетентності учнів.

Висновок до розділу 2

Вивчення теми другорядних членів речення у 5 класі є важливим етапом у розвитку мовленнєвих навичок учнів, оскільки навчальна програма для цього класу враховує їхні вікові особливості і сприяє переходу від конкретного до абстрактного мислення. Інтерактивні методи навчання та візуалізаційні елементи в підручниках допомагають систематизувати знання та формувати навички аналізу мовних конструкцій, що сприяє розвитку мовної культури та критичного мислення школярів.

Вивчення теми другорядних членів речення в 8 класі сприяє розвитку абстрактного мислення та логічного аналізу учнів, адже школярі у процесі навчання вчаться розрізняти і правильно вживати означення, додатки та обставини в реченнях, що формує їхні граматичні навички. Залучення інтерактивних методів навчання робить освітній процес більш динамічним, а використання наочних матеріалів допомагає краще засвоювати матеріал і збагачувати словниковий запас учнів.

Вивчення другорядних членів речення у 10–11 класах є важливим для розвитку мовної грамотності учнів, оскільки на цьому етапі вони поглиблюють знання про функції додатків, обставин і означень, що сприяє кращому розумінню стилістичної різноманітності текстів. Використання інтерактивних методів навчання та літературних прикладів допомагає учням ефективно засвоювати навчальний матеріал і застосовувати його на практиці.

Вивчення теми другорядних членів речення є вкрай важливим у процесі підготовки до НМТ, оскільки закріплення знань із цієї теми сприяє розвитку мовної грамотності та навичок аналізу текстів, що дозволяє учням впевнено виконувати тестові завдання. Адаптація навчального процесу до нових умов, зокрема, використання інтерактивних навчальних методів, допомагає забезпечити впевненість учнів у своїх силах на іспитах.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНІ ВПРАВИ ТА ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ «ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ»

3.1. Розробка завдань, розвиток теоретичних та практичних компетентностей.

Інтеграція теоретичних знань із практичними завданнями є ключовим елементом у розвитку розуміння специфіки та багатства української мови. Вибір творів волинських письменників для практичних завдань дозволяє школярам не лише поглибити знання з літератури рідного краю, але й розвивати аналітичне мислення через інтерпретацію складних текстів. Завдання, що базуються на цих творах, сприяють формуванню літературних, аналітичних і мовленнєвих компетентностей, оскільки учні мають можливість аналізувати, синтезувати і творчо переосмислювати літературний матеріал. Вправи також допомагають розвивати мовленнєву грамотність, удосконалювати навички виразного читання, письма та усного мовлення, що сприяє всебічному розвитку особистості та її становленню як громадянина держави.

Під час розробки завдань для вивчення теми другорядних членів речення, ми обрали три основні їхні види: аналітичні, творчі та тестові. Аналітичні завдання спрямовані на детальний розбір речень, їхніх структур та ролі другорядних членів речення: додатків, означень та обставин. Зазначені завдання вимагають від учнів критичного осмислення функцій кожного елементу речення, що допомагає глибше зрозуміти синтаксичну будову мови. Аналіз другорядних членів речення дозволяє учням краще засвоїти правила побудови речень та удосконалити свої граматичні навички, що є важливим для розвитку мовленнєвої грамотності.

Творчі завдання, наприклад, складання власних речень або написання коротких текстів із використанням різноманітних другорядних членів речення, допомагають учням розвивати уяву та гнучкість у використанні мовних засобів,

що сприяє кращому засвоєнню теми, оскільки учні мають можливість практично застосовувати отримані знання в різних контекстах. Творчі завдання розвивають не лише мовну компетентність, але й здатність точно та зрозуміло формулювати думки та використовувати всі лексичні та граматичні можливості української мови.

Тестові завдання дозволяють перевірити рівень засвоєння знань у межах теми другорядних членів речення та їхніх функцій. Такі завдання допомагають учням зосередитися на основних правилах і структурних елементах, що дає змогу швидко оцінити рівень розуміння теми. Тести також важливі для закріплення знань та розвитку вміння швидко аналізувати речення, що є особливо корисним під час підготовки до контрольних робіт чи іспитів.

Важливим при формуванні завдань є і використання інтерактивних методик, наприклад, обговорення речень та їхніх структур у групах, рольові ігри на основі побудови різних типів речень, що допомагає учням краще дослідити тему другорядних членів речення. Робота в групах дозволяє учням обмінюватися знаннями та обговорювати функції другорядних членів у різних реченнях. Рольові ігри, у яких учні створюють речення або тексти, активно використовуючи означення, додатки та обставини, стимулюють розвиток аналітичного мислення та підвищують зацікавленість у навчальному процесі.

Інтеграція завдань із використанням сучасних технологій, наприклад, презентацій та інтерактивних платформ для тестування, надає можливість урізноманітнити процес вивчення другорядних членів речення. Наприклад, учні можуть створювати мультимедійні презентації, у яких наводять приклади різних типів другорядних членів та пояснюють їхню роль у реченні. Інтерактивні платформи для виконання тестів допомагають швидко перевіряти засвоєння знань у динамічній формі, що робить навчання більш захопливим і ефективним.

Практичні вправи, що стосуються вивчення теми другорядних членів речення, безпосередньо сприяють розвитку теоретичних компетентностей. Розбір речень, пошук і визначення додатків, обставин та означень дозволяє

учням краще зрозуміти теоретичні основи синтаксису та дає змогу застосовувати теоретичні знання на практиці, здійснюючи своєрідний «літературознавчий аналіз» речень, подібний до аналізу художніх творів, де важливою є кожна деталь. У результаті виконання практичних завдань учні здатні не лише правильно будувати речення, але й краще розуміти функціонування різних мовних одиниць.

Формування практичних навичок, зокрема, вміння працювати з текстом, висловлювати власну думку та аргументувати позицію, відбувається через практику побудови речень з використанням другорядних членів. Під час роботи над завданнями учні не лише ідентифікують другорядні члени речення, але й вчаться використовувати їх для побудови чітких і логічних висловлювань, що розвиває їхні мовленнєві компетентності, дозволяє ефективно висловлювати свої думки, аргументувати власну позицію та формулювати структурований та зрозумілий текст.

Практичні вправи також мають значний вплив на розвиток критичного мислення, творчого підходу та аналітичних здібностей. Під час аналізу речень учні вчаться аналітично мислити, порівнювати різні конструкції, визначати функції другорядних членів у реченні та передбачати, як їх можна замінити або переформулювати без втрати семантики речення, що стимулює розвиток творчого підходу, оскільки кожне речення можна побудувати різними способами і при цьому зберегти його зміст. Вправи допомагають учням краще розуміти мовну систему та розвивати аналітичні здібності, які будуть корисними у багатьох сферах.

Отже, виконання практичних вправ, пов'язаних із вивченням другорядних членів речення, сприяє комплексному розвитку мовленнєвих та аналітичних навичок учнів. Завдяки таким вправам учні краще засвоюють теоретичні основи синтаксису, вчаться правильно використовувати мовні засоби для побудови логічних та чітких речень, що формує їхню мовленнєву грамотність. Використання творчих та інтерактивних завдань розвиває уяву та критичне мислення, а також формує вміння творчо вирішувати поставлені

завдання. Поєднання теорії та практики завдяки використанню аналітичних, творчих та тестових завдань забезпечує всебічний розвиток учнів, що є основою для успішного засвоєння української мови та літератури у ЗЗСО.

3.2. Завдання для здобувачів освіти п'ятого класу.

Завдання для п'ятикласників у межах теми «Другорядні члени речення» допоможуть учням поглибити знання з синтаксису та навчитися розпізнавати і правильно використовувати означення, додатки та обставини у реченнях. Основою для завдань стали твори волинських письменників, що дозволить учням не лише засвоїти граматичний матеріал, а й ознайомитися з літературною спадщиною рідного краю. Завдяки виконанню практичних вправ учні зможуть розвивати мовленнєві компетентності, аналізувати речення та творчо використовувати отримані знання.

Вправа 1. Об'єднайтесь в малі групи. Запишіть на одному аркуші речення. Визначте головні та другорядні члени речення, обведіть їх кольором: підмет – зеленим, присудок – червоним, додаток – синім, означення – жовтим, обставину – помаранчевим. Зверніть увагу, якою частиною мови вони виражені.

1. *В колосі променів*

Крізь хмару сиву

Над шляхом теплим

Погляд осені бринить (В. Вербич).

2. *Ми найперше – сини.*

Опісля рядові, генерали,

Зави, зами, керуючі та сівачі (В. Гей).

3. *Лелеки вгорі, внизу – лепеха й жабуриння,*

Ліси і лісочки, озера й озерця дрібні...

Цей клаптик землі – як розкішна бабина скриня,

Не знаєш ніколи, що знайдеш в кутку чи на дні (Н. Горик).

4. *Як жаль мені оте дівча русяве,*

*Оту малу вигадницю! Як жаль
Її князівство, сонячно-смагляве,
Загублене, як золотий грааль* (Н. Гуменюк).

Вправа 2. Перепишіть речення. Слова, що в дужках, поставте у правильному відмінку. Яким членом речення є ці слова?

1. *Печаль, співзвучну спалаху (негода),
З натугою до (серце) допушу:
Як терпко пахнуть посмутнілі води,
Нанизані на струмені (дощ)!... (І. Котович).*
2. *Три диво-шкатулки у (я), із них
Одну я сплела із пагіть лозяних.
У ній – найніжніша у (світ) ліля.
Найперша! – торкаюся серцем до (вона). (О. Криштальська).*
3. *Як сині вагони зрушаться,
(обтрушувати) сніги,
співатиме в зимних (душі)
(дороги) кришталь дорогий. (А. Криштальський).*
4. *Не (цілуватись): турецький місяць
І цікаві оці цвіркуни!
Тс! У тисову тінь (загорнутись)!
Срібна мить... Її немає (ціна). (В. Лазарук).*

Вправа 3. Напишіть короткий твір-роздум на основі поезії П. Маха «Шукай дорогу на Волинь». У творі намагайтесь використати речення, ускладнені додатками, означеннями та обставинами. Виберіть одне речення із твору та здійсніть його синтактичний розбір.

*ШУКАЙ ДОРОГУ НА ВОЛИНЬ!
Натомишся в ході важкій коли,
Або як засумуєш до знемоги,
Шукай одразу спішно на Волинь
Льонами позаквітчану дорогу.*

*І стане легше дихати, повір,
 Бо тут озерна і лісів окраса.
 І пісня Лесина знялася аж до зір,
 Шанована в народі, бо прекрасна.
 Благословить тебе поліський дзвін,
 Що ще з дулібського зійшов вогниська,
 Покличе на молитву щирю він –
 Звідсіль до Божого амвона близько!*

Вправа 4. Знайдіть додаток у реченні.

*Якщо не встигну, щось не докажу,
 Не долюблю когось, не дочекаюсь,
 Не поспішайте ставити межю
 Між пеклом цим і тим одвічним раєм (В. Простопчук).*

- а) долюблю;
- б) дочекаюсь;
- в) між;
- г) пеклом.

Вправа 5. Визначте правильно підкреслене означення у реченні.

*Гірко посміхнувся
жовтий лист,
 зачепившись
 за сльозу травиці (О. Рисак).*

- а) посміхнувся;
- б) жовтий;
- в) травиці.

Вправа 6. Визначте обставини у реченні.

*Рабові сниться кара і тиран,
 Маркіз де Сад і Мазох йому сниться.
 У небі журавель, в руці синиця,
 На небесах Великий Вічний Пан (В. Слапчук).*

- а) рабові; у небі;
- б) йому; вічний;
- в) в руці; на небесах;
- г) кара; пан.

Отже, вправи для учнів п'ятого класу повинні відповідати вимогам навчальної програми та враховувати вікові особливості розвитку дітей, зокрема, їхні пізнавальні можливості та рівень мовленнєвої підготовки. Завдання мають бути цікавими, інтерактивними та різноманітними, щоб заохочувати учнів до активного навчання і розвитку навичок аналізу та використання другорядних членів речення на практиці.

3.3. Завдання для здобувачів освіти восьмого класу.

У восьмому класі учні поглиблюють свої знання з української мови, зокрема вивчають складні конструкції синтаксису, серед яких важливе місце займають другорядні члени речення. Ця тема не лише сприяє розвитку граматичної компетентності, але й формує вміння аналізувати та конструювати речення з урахуванням їхньої структури і семантики. Завдання, розроблені для восьмикласників, спрямовані на вдосконалення навичок критичного мислення та творчого підходу до написання текстів, що дає змогу учням краще усвідомити роль другорядних членів у висловлюваннях.

Вправа 1. Познайомте своїх читачів у соцмережах із творчістю волинських письменників. Створіть навчальне відео, у якому зробіть синтаксичний розбір речень.

1. *Із книги весни
на останній сторінці
бриніла розлукою квітка.* (Й. Струцюк).
2. *У прихистку сосен – суниці й ожина
Тут заховалась дитинства стежина.* (В. Штинько).
3. *В сумних рядках через далеку відстань
під дикий смак розлитого бордо*

*я принесу тобі неждану звістку,
ми Всесвіт цей розділимо на двох. (Т. Яков'юк).*

Вправа 2. Визначте, на які питання відповідають другорядні члени речення.

Ким?	Погляд ( ) осені
Як?	Джерельце ( ) в'юнке
Чий?	Закинута ( ) в ставок
Куди?	Визначено ( ) Богом
Яке?	Щемить серце ( ) солодко й гірко

Вправа 3. Ознайомтеся з уривком поезії волинського поета І. Котовича. Прочитайте уважно текст, виділіть другорядні члени речення, спробуйте замінити їх синонімами, презентуйте свої результати перед однокласниками. Методом голосування оберіть найкращий варіант.

*Шумить, хвилюється богема,
Шампанське піниться й іскрить...
О, це не премія «горить» –
Це презентується поема!
І сивий метр сльозу втирає,
Окрилений новим рядком,
І серце млосно завмирає,
Коли гортаєш свіжий том (І. Котович)*

Вправа 4. З'єднайте речення, у яких виділено окремі слова, із правильним визначенням членів речення. З допомогою додаткових джерел, віднайдіть автора.

	Три хатини,
Підмет	Вріши у землю,
	Сугуляться в сні.
Присудок	І витче земля рушники

кольорові

Додаток

В одному ритмі стукають у світ

Обставина

Життя з тобою – невмируще

диво

Означення

Вправа 5. I. Прочитай уривок з вірша Віктора Лазарука, які асоціації у тебе виникають? Яке слово у реченні є обставиною?

Глянь: білі хризантеми,

Гекзаметр золотий!

Ми в музиці пливемо... (В. Лазарук).

- а) білі;
- б) гекзаметр;
- в) в музиці.

II. Знайди увесь текст вірша, намалюй ілюстрацію до нього. Вкажи, які другорядні члени речення надихнули на певні деталі (кольори, форми).

Вправа 6. I. Прочитайте уривок з вірша Петра Маха. Вкажіть синтаксичну роль виділеного у реченні слова.

А що для мене свято, коли

вас

Немає поруч. І дошкуляє

смуток.

*В **моїй** кімнаті світ*

заколювавсь,

Бо голосу родини не

почуто (П. Мах).

- а) підмет;
- б) присудок;
- в) додаток;
- г) означення;
- д) обставина.

II. Спробуйте продовжити вірш зберігаючи стиль та форму, результат запишіть.

Вивчення теми другорядних членів речення на основі творів волинських письменників сприяє кращому розумінню не лише граматичних конструкцій, але й художнього стилю української літератури. Застосування другорядних членів у реченнях дозволяє учням розширити їхній словниковий запас і вдосконалити навички виразного письма. Творчі завдання, пов'язані з аналізом літературних текстів, допомагають розвивати критичне мислення, оскільки учні вчаться ідентифікувати та використовувати різні типи другорядних членів для створення більш складних та образних речень. До того ж, використання творів волинських авторів збагачує освітній процес, адже учні отримують можливість ознайомитися з культурною спадщиною свого регіону. У результаті виконання цих вправ учні не тільки закріплюють свої знання з синтаксису, а й стають більш чутливими до краси та багатства української мови. А тому поєднання граматичних концепцій із літературними творами формує всебічно розвинену мовленнєву компетентність школярів.

3.4. Завдання з теми «Другорядні члени речення» при підготовці НМТ/ЗНО

Тема «Другорядні члени речення» є важливою складовою підготовки до НМТ/ЗНО, оскільки знання про структуру та функції членів речення допомагає учням глибше розуміти основи синтаксису української мови. Другорядні члени речення: додатки, означення та обставини, відіграють ключову роль у побудові змістовних і граматично правильних речень. Вивчення цієї теми дозволяє учням не лише покращити свої навички письма, але й підвищити рівень розуміння специфіки мовних конструкцій. У процесі підготовки до іспиту важливо систематизувати знання та закріпити їх через практичні завдання та вправи.

Вправа 1. І. З'ясуйте синтаксичну роль виділених слів.

Сказала: «Йди...»

І я собі **іду**.

А **мати** сплесне у долоні: «Дочко!»

І чути, як в **осінньому саду**

Тесть набиває **обручі** на бочку. (В. Простопчук).

Іду	Підмет
Мати	Присудок
Осінньому	Додаток
Саду	Означення
Обручі	Обставина

II. Створіть власне тестове завдання на основі цього тексту.

Вправа 2. Прочитайте вірш і виконайте завдання. Визначте тему та ідею твору. Дізнайтесь історію написання тексту, створіть невеликий ролик, і якому коротко передайте суть.

*Дикі гори, мертва **тиша**,*

*Вся природа жаром **дише**.*

Ниють м'язи, піт – струмками...

*Тут **стріляє** кожен **камень**.*

*Вибух **тиші** – **перший постріл***

*Навмання, у **світ**, у **простір**.*

*Світ і час **такий**, **що**, **звісно**,*

***Жити людям** дуже **тісно**.*

*Хто за **місяць**, хто за **зірку**...*

*Куля в **серці** **вирве дірку***

*Дірка в **серці** – в **грудях тиша**...*

*Матері **листа напишуть** (В. Слапчук).*

Роль додатка виконують усі слова, виділені в рядках, ОКРІМ

а) тиша;

б) людям;

в) місяць;

г) дірку.

Вправа 3. З'ясуйте, яким членом речення є виділені у тексті слова.

Обміняйтесь виконаними завданнями з однокласниками, перевірте та оцініть.

Додаток	<p><i>Липень розплавив думки. Впала Любов – об лезо... Ось вам з моєї руки – Томик сумних поезій! (Т. Яков'юк).</i></p>
Означення	<p><i>Предки мої, мабуть, щось таки знали, Що так незвично ліс цей назвали! (В. Штинько). Його Поезія – то розпач безнадії То крик душі, Що прагла високості То те, що мав – і мати вже не смієш, Бо в мить його Поглинув Час і простір. (О. Рисак).</i></p>
Обставина	

Вправа 4. До кожного рядка, позначеного цифрою, доберіть відповідник, позначений буквою.

Підмет	<p><i>А дорога, Загублена в травах, Все шукає Забуте село (В. Вербич).</i></p>
присудок	<p><i>Рідне словечко тендітне,</i></p>

	<p><i>неначе пелюстка.</i></p> <p><i>Стопчеш його – і схолоне</i> <i>душа твоя, пуста.</i> (Н. Горик).</p> <p><i>Дівчинка із мрією</i> <i>навиріст,</i> <i>В черевичках made in</i> <i>sekond chend,</i> <i>Як цибата чепелька до</i> <i>виру,</i> <i>Йде на перший свій міський</i> <i>вікенд</i> (Н. Гуменюк).</p> <p><i>Мені з тобою – наче у раю:</i> <i>Так радісно, так щемно і</i> <i>бурхливо...</i></p>
Додаток	
Означення	<p><i>Життя з тобою –</i> <i>невмируще диво</i> <i>У грозового травня на</i> <i>краю</i> (І. Котович).</p> <p><i>Не лиш тендітний і</i> <i>тонкий кришталь –</i> <i>По ньому зостається купа</i> <i>скла –</i> <i>Ударам часу піддається</i> <i>сталь</i> (О. Криштальська).</p>
Обставина	

II. Обери один з текстів, знайди повну версію та начитай його дотримуючись правил наголошування, зроби відеоряд.

Вправа 5. I. З'ясуйте, у якому реченні присутні однорідні означення.

а) *Говерла. Ельбрус, Еверест...*

Спасибі за кожну вершину,

За шлях,

За любов

І за хрест,

Який

Ще мене

Не покинув (В. Вербич).

б) По містах і селах – покруч,

По умах, серцях, в зерні і слові!

Дивина бере, коли десь поруч

Солов'ї виспівують ранкові (Н. Горик).

в) Я присідаю на ослінчик мони.

Доц флорентійський теплий і солоний...

Душа тріпоче – вище, вище й вище.

Пошли мені цю усмішку, Всевишній! (Н. Гуменюк).

г) Можеш славити будні та пристрасті,

Для вождів обгрунтовувать рай,

Правду-матінку Цезарям різати –

Тільки зір, тільки зір не займай! (І. Котович).

II. Дізнайся з яких куточків Волині автори віршів, створи карту Волині на якій познач міста та кожного письменника.

Вивчення теми «Другорядні члени речення» є вкрай важливим етапом у підготовці до НМТ/ЗНО, оскільки забезпечує учнів необхідними знаннями для грамотного формулювання висловлювань. Завдання на НМТ/ЗНО має тестову форму, на нашу думку, доцільно використовувати такий формат при підготовці, для урізноманітнення вправ радимо додати супутні завдання, використовувати синтез, інтеграцію інших дисциплін для розвитку творчого та критичного мислення. Розуміння функцій та структури додатків, означень і обставин дозволяє школярам покращити навички синтаксичного аналізу і створення складних речень. Практичні завдання, які містять правила щодо визначення і використання другорядних членів, сприяють закріпленню теоретичних знань і розвитку критичного мислення, що не лише підвищує успішність на іспитах,

але й формує міцний фундамент для подальшого вивчення української мови. Таким чином, ефективна підготовка у межах цієї теми відкриває нові можливості для учнів у сфері їх мовного розвитку.

3.5. Ігрові прийоми вивчення другорядних членів речення.

Вивчення другорядних членів речення може бути значно ефективнішим завдяки використанню ігрових прийомів. Ігрові методи навчання активізують пізнавальний інтерес учнів, сприяють їхній участі в навчальному процесі і роблять процес навчання більш динамічним. Використання ігор на уроках української мови допомагає учням краще запам'ятовувати теоретичний матеріал, а також практично застосовувати отримані знання. Крім того, ігрові елементи сприяють розвитку командного духу та комунікативних навичок, що є важливим інструментом для формування мовленнєвих компетентностей.

Гра «Склади речення». Учні отримують картки із різними словами. Їхнє завдання – відновити структуру речення.

Зразки речень:

1. Ластів'ятко, до себе, дівча, що, ненароком, випало, з гнізда, тулить
*(Дівча до себе тулить ластів'ятко,
Що ненароком випало з гнізда)* (Н. Гуменюк).

2. Схиливсь, над небокраєм, день, од смутку, дичавіє, душа, й самоти,
схололий

*(Схололий день схиливсь над небокраєм,
Дичавіє душа од смутку й самоти)* (О. Криштальська).

3. Розбиває, зелене, на друзки, скло, хвилеріз, просвітлене, наскрізь
*(Зелене скло, просвітлене наскрізь,
На друзки розбиває хвилеріз)* (Н. Горик).

4. Мов, для стародавніх, ті, нині, глосарії, потрібні, як і пораніше.
*(Ті глосарії для стародавніх мов
Потрібні нині, як і пораніше)* (П. Мах).

5. Я, у, яблуневім, вічнім саду, для декого, значу, дещо.

У вічнім саду яблуневім

Я дещо для декого значу (В. Простопчук).

Гра «Я чи штучний інтелект». Використовуючи штучний інтелект Kazka.fun (рис. 3.1), створи казку героєм якої буде волинський письменник. (Задай відповідні промти: обері категорію, героя, сюжет). Перевір пунктуацію в казці. Знайди другорядні члени речення якими поширює текст ШІ, чи скрізь правильно узгоджені другорядні члени речення з головними. Зроби висновок на скільки ШІ створив художньо забарвлений текст, чи розуміється він на правилах української мови, чи припускається помилок?

Рис. 3.1 – Посилання на онлайн-ресурс «Kazka.Fun»

Джерело: створено автором

Гра «Розкажи про митця рідного краю». Учитель готує картки із іменами волинських поетів та поетес, учні по черзі витягують ці картки. Завдання учня – розповісти, що він знає про поета/поетесу, використовуючи речення з другорядними членами. Згодом після виступів учнів можна запропонувати записати по одному реченню із розповіді та зробити його синтаксичний розбір.

Зразки карток:

Василь Гей

Надія Гуменюк

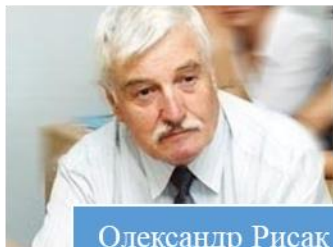
Ніна Горик

Іван Котович

Василь Простопчук

Олена
Кришталська

Олександр Рисак

Василь Слапчук

Валентина
Штинько

Гра «Знайди пару».

Учитель заздалегідь готує картки із уривками поезій волинських поетів/поетес, де на одній картці – початок речення з уривка, а на іншій – кінець цього речення. Учні мають віднайти правильне закінчення кожного із речень, якщо пара знайдена – потрібно підкреслити у ній головні та другорядні члени речення.

Зразки речень:

Ти ж сама, Україно, справдна

– селянка,

Він чекав її, як пташку,

нарікаючи на вирій,

Благослови, завітчана калино,

–

Благослови врятовані віки

(І. Котович).

Ти – з родини в'язальниці й

орача (Н. Горик).

Ріки, що поруч біжать, –

збігаються (В. Простопчук).

*Три диво-шкатулки, три диво-
кохання,*

*Дерева, що поруч ростуть, -
зростаються.*

Елегію розлуки і кохань

*Щоб крилом залоскотала
йому душу уночі (Н. Гуменюк).*

*Народжує тривка печаль поета
(В. Слапчук).*

*І кожне – як вперше, і – наче
востаннє (О. Криштальська).*

Гра «Хто швидше».

Учитель роздає картки із простими реченнями. Завдання учнів – ускладнити ці речення другорядними членами.

Зразки речень:

1. Кіт спить.
2. Дощ йде.
3. Сонце світить.
4. Діти грають.
5. Вітер дме.

Гра «Вартові синтаксису».

Учитель роздає учням картки, у яких допущено помилку у синтаксичному розборі речення. Завдання учнів – знайти цю помилку та виправити її.

Зразки речень:

1. *Усе це – Волинь, моє благовісне Полісся,
На ньому і досі Всевишнього райська печать (Н. Горик).*
2. *Він співав її, як пісню –
то відважно, то несміло.
Він носив її у серці
через гори і моря (Н. Гуменюк).*
3. *Марево Південного Хреста
Ген над океанським горизонтом –
Як загадка усміху Джоконди,
Як кохання таїна свята (І. Котович).*

4. *В пелехатій хмарі пропливла
Голуба поранена акула.
Заховавши лапи в золотавий жар,
Муркотіла морю Кішка змерхла (В. Лазарук).*

5. *Знаю,
що знайти тебе можна
лише серед квітів,
кажуть,
хто шукає,
той завше знаходить.
Я завше шукаю,
і коли знаходжу тебе,
то ніби заходжу до музею,
де усе застерігає:
руками не чіпати! (Й. Струцюк).*

6. *Ти скажеш, ніби влітку випав сніг.
Розгубимось...
І фініш стане стартом.
Ось тільки осінь лишиється мені (Т. Яков'юк).*

Гра «Намалюй речення».

Учні виконують синтаксичний розбір речення (використовують лише схему речення, а не слова). Інші учні згодом намагаються ідентифікувати речення за синтаксичною схемою.

Зразки речень:

1. *Вириваються лебеді з вуст
і розкрилені брови черкають (Й. Струцюк).*
2. *Я боюся самотності,
а вона боїться мишею (В. Слапчук).*
3. *Люби мене шалено... Все одно*

Повернення нема (В. Простопчук).

4. *Зірвалась мати вмить в оту хвилину,
Бо по штахетах тарабанив крик...* (П. Мах).

5. *Шторм приб'є до села:
тихо, сито і мило* (В. Лазарук).

6. *Профіль жінки у віконній рамі...
Білий вигин шиї і руки* (Н. Гуменюк).

Використання ігрових прийомів у вивченні другорядних членів речення є ефективним інструментом для підвищення мотивації учнів та розвитку їхньої мовленнєвої грамотності. Гра дозволяє учням не лише засвоювати теоретичні знання, але й застосовувати їх на практиці в інтерактивному форматі. Завдяки ігровим завданням учні можуть легше запам'ятовувати правила побудови речень та їх структуру, що сприяє розвитку аналітичного мислення. Саме тому інтеграція ігор у навчальний процес може суттєво підвищити ефективність засвоєння теми другорядних членів речення.

3.6. Вивчення другорядних членів речення з учнями з особливими освітніми потребами

Вивчення другорядних членів речення з учнями з особливими освітніми потребами є важливим напрямом освітнього процесу, який потребує особливого підходу та адаптації методів навчання. Учні цієї категорії можуть мати труднощі із засвоєнням граматичних правил і структур, тому вчителям важливо використовувати інклюзивні методи, які враховують індивідуальні особливості кожного учня. Мінімізація складності завдань, використання візуальних матеріалів, ігор та практичних вправ може суттєво підвищити ефективність навчання. Спільна робота в малих групах також сприяє розвитку комунікаційних навичок і підвищує впевненість учнів у своїх знаннях.

Головною метою адаптації навчальних матеріалів з української мови є створення умов, які дозволять кожному учню з особливими освітніми потребами реалізувати свій потенціал і розвивати свої здібності. Однак це може

вимагати значних витрат часу та ресурсів. Вчителі повинні бути готові надавати додаткову підтримку, працювати індивідуально з учнями та сприяти розвитку їх можливостей. Такий підхід допоможе учням з особливими освітніми потребами просуватися відповідно до їхніх здібностей, створюючи умови для подальшого розвитку та успіху в навчанні та житті [29, с. 205].

Напрями адаптації навчальних матеріалів з української мови для дітей з особливими освітніми потребами включають:

1. Спрощення завдань – адаптація завдань відповідно до рівня складності мовних конструкцій і обсягу матеріалу.
2. Використання гейміфікації – організація вправ у формі ігор, що сприяє активному засвоєнню мови та розвитку комунікативних навичок.
3. Візуальні засоби – застосування зображень, малюнків, схем, мнемотаблиць та інтелект-карт для полегшення сприйняття матеріалу і завдань учнями.
4. Різноманітні формати – подання завдань у різних формах, включаючи аудіо- та відеозаписи, інтерактивні онлайн-вправи, а також письмові та усні завдання.
5. Поступове ускладнення завдань – забезпечення поступового розвитку мовленнєвих навичок учнів.

Зокрема, одним із методів роботи із учнями з особливими освітніми потребами є метод алгоритмізації завдань.

Використання алгоритмів сприяє оптимізації, інтенсифікації та дедукції (перехід від загального до конкретного) в освітньому процесі, що полегшує управління ним і скорочує час, необхідний для вивчення певних предметів або явищ, а також дозволяє категоризувати навчальний матеріал. Проте важливо уникати перевантаження уроків алгоритмами, оскільки це може призвести до стандартизації та механізації мислення учнів, а також зменшити роль вчителя [32].

Алгоритмізація навчання здійснюється двома способами: шляхом ознайомлення учнів з готовими алгоритмами та шляхом їх самостійного

створення. У першому випадку вчителі надають алгоритми у вигляді інструкцій-пам'яток (блок-схем, технологічних карт, карток-інструкцій, конспектів, зразків тощо), які учні використовують для виконання завдань. У другому випадку, під керівництвом вчителя, учні самостійно розробляють, моделюють і записують свої власні алгоритми, які потім можуть застосовувати під час виконання вправ, що відноситься до евристичного методу та технології активного навчання [33, с. 102].

Наведемо приклад використання алгоритмів при вивченні теми другорядних членів речення із учнями з особливими освітніми потребами. Так, алгоритм визначення другорядних членів речення передбачає кілька етапів. Спочатку учень читає речення вголос, що допомагає зрозуміти його зміст. Потім необхідно визначити головні члени речення, зокрема, підмет і присудок. Далі учень ставить запитання до підмета та присудка, щоб знайти додаткові члени речення, наприклад, «який?», «куди?», «чому?». Далі другорядні члени речення позначаються різними кольорами, що дозволяє візуально їх виділити.

Під час вивчення теми «Другорядні члени речення» для учнів з особливими освітніми потребами, зважаючи на їхню пізнавальну активність варто використовувати такі вправи та навчальні ігри: «Знайди помилку» (якщо учень не має проблем з мовленням, він може створювати повні речення, учитель читає речення з художнього твору, у якому другорядні члени речення будуть не узгоджені із головними, завдання учня – виправити помилки), «Обери краще» (учитель пропонує просте речення, непоширене другорядними членами речення, а в довідці подає слова потрібні й зайві серед яких учень має обрати ті, які є правильними), «Склади речення» (на дошці написано частини речень. Школярі читають спочатку ліву, а потім праву частини та з'ясовують, як доповнити ліву частину, щоб вийшло речення) та інші

Сучасний освітній процес вирізняється зростанням обсягу та ускладненням навчального матеріалу, що потребує засвоєння. Однак реальні можливості людини для сприйняття, усвідомлення та оволодіння великими масивами навчальної інформації обмежені. У зв'язку з цим традиційні методи

навчання втрачають свою ефективність, і виникає потреба в нових інструментах, які допоможуть інтенсифікувати навчальний процес. Одним з ключових трендів модернізації освіти стало використання технологій візуалізації, які забезпечують ілюстративний супровід викладання навчального матеріалу.

Візуалізація навчального матеріалу передбачає його реконструкцію за допомогою певних прийомів, зокрема, «стискання» шляхом додаткового кодування, укрупнення та структурування. У результаті створюється образно-графічна наочність цілісного дидактичного курсу – його просторово-структурно-аналітична модель, яка містить важливу узагальнену і систематизовану інформацію в умовному зображенні. Технологічна реалізація «стискання» та візуалізації навчальної інформації може здійснюватися через різноманітні методичні прийоми, серед яких системні опорні конспекти, блок-схеми, граф-схеми, матриці, фрейми, карти пам'яті, логічні моделі та семантичні сітки [4, с. 64].

Використання аудіовізуальних засобів для вивчення теми другорядних членів речення може суттєво полегшити сприйняття матеріалу учнями. Наприклад, можна переглянути відео, де детально подані різні типи другорядних членів речення, з прикладами та графікою, що ілюструють їхні функції. Після цього вчитель може організувати обговорення, ставити запитання про те, які другорядні члени були представлені у відео, та які їхні ролі в реченні. Рекомендуємо використовувати інтерактивні відеоуроки, де учні можуть відповідати на запитання в реальному часі або виконувати завдання під час перегляду. Наприклад, можна презентувати відео з іграми на розпізнавання другорядних членів речення, де учні повинні визначити їх у прикладах, представлених у відео.

Отже, вивчення другорядних членів речення з учнями з особливими освітніми потребами вимагає адаптації підходів і методів навчання для забезпечення ефективності навчального процесу. Використання візуалізації, гейміфікації та алгоритмізації завдань сприяє покращенню сприйняття і

засвоєння навчального матеріалу. Аудіовізуальні засоби, наприклад, відеоуроки і інтерактивні завдання, можуть істотно полегшити процес навчання учнів з ООП. Основною метою інклюзивної освіти є створення умов, що дозволяють кожному учню реалізувати свій потенціал, що в свою чергу вимагає додаткової підтримки та індивідуального підходу з боку вчителів.

Висновки до розділу 3

Виконання практичних вправ із вивчення другорядних членів речення сприяє розвитку мовленнєвих та аналітичних навичок учнів, допомагаючи їм засвоїти теоретичні основи синтаксису та формувати мовленнєву грамотність. Поєднання теорії з творчими та інтерактивними завданнями забезпечує всебічний розвиток учнів, що є основою для успішного засвоєння української мови та літератури в закладах загальної середньої освіти.

Вправи для учнів п'ятого класу повинні відповідати навчальній програмі та враховувати їх вікові особливості, зокрема, пізнавальні можливості та рівень мовленнєвої підготовки. Завдання повинні бути цікавими та інтерактивними, щоб мотивувати учнів до активного навчання і розвитку навичок аналізу та практичного використання другорядних членів речення.

Вивчення теми другорядних членів речення у поєднанні з прикладами з творів волинських письменників сприяє не лише кращому засвоєнню граматичних конструкцій, а й розумінню художнього стилю української літератури. Такі завдання розширюють словниковий запас учнів, вдосконалюють навички виразного письма, розвивають критичне мислення та формують мовленнєву компетентність школярів.

Вивчення теми «Другорядні члени речення» є важливим етапом підготовки до НМТ/ЗНО, оскільки засвоєння знань щодо синтаксичної структури речень забезпечує учнів знаннями для грамотного формулювання висловлювань і покращує навички мовного аналізу. Практичні завдання з цієї

теми закріплюють теоретичні знання, розвивають критичне мислення та формують міцний фундамент для подальшого вивчення української мови.

Використання ігрових прийомів при вивченні другорядних членів речення ефективно підвищує мотивацію учнів та їхню мовленнєву грамотність, дозволяє засвоювати теоретичні знання та застосовувати їх на практиці в інтерактивному форматі. Інтеграція ігор у навчальний процес допомагає учням легше запам'ятовувати правила побудови речень і сприяє розвитку аналітичного мислення, що суттєво підвищує ефективність засвоєння теми.

Вивчення другорядних членів речення з учнями з особливими освітніми потребами вимагає адаптації підходів та методів навчання, використання візуалізації, гейміфікації та аудіовізуальних засобів для покращення сприйняття матеріалу. Основною метою інклюзивної освіти є створення умов, які дозволяють кожному учню реалізувати свій потенціал, що потребує індивідуального підходу та підтримки з боку вчителів.

ВИСНОВКИ

1. Визначено, що традиційні методи викладання другорядних членів речення в українській мові сприяють ефективному формуванню мовленнєвих компетентностей учнів разом із комбінуванням з інноваційними методами. Евристична бесіда стимулює самостійний аналіз і розвиває критичне мислення, тоді як метод спостереження дозволяє учням виявляти взаємозв'язки між головними та другорядними членами речення. Робота з підручником пропонує чітку структуру навчального матеріалу, а метод вправ забезпечує практичне засвоєння знань через виконання завдань. Використання будь-якого з цих методів потребує уважного підбору та адаптації відповідно до потреб учнів, що робить навчальний процес більш продуктивним і зрозумілим.

2. Досліджено, що інноваційні методи викладання теми другорядних членів речення значно покращують процес навчання української мови в сучасній школі. Сучасні підходи активізують пізнавальну діяльність учнів, сприяють розвитку їхніх творчих умінь та критичного мислення, а також формують навички колективної роботи. Проектне навчання надає можливість учням самостійно досліджувати матеріал, тоді як ігрові технології роблять навчання більш захоплюючим і інтерактивним. Використання візуалізаційних засобів допомагає учням краще усвідомлювати структуру речення і роль кожного члена, що робить навчальний процес більш зрозумілим і доступним. Отже, інтеграція інноваційних методів у навчальний процес української мови забезпечує всебічний розвиток учнів і ефективне засвоєння навчального матеріалу.

3. Проаналізовано нові підходи до аналізу синтаксичних одиниць, зокрема нове вчення про другорядні члени речення, яке охоплює поняття детермінантів та дуплексивів. Детермінанти, що доповнюють предикативний центр, мають слабкий підрядний зв'язок з ним і передають причинові, умовні, цільові та інші значення. Дуплексиви поєднують різні компоненти речення за

допомогою подвійного зв'язку, що дозволяє передати складну семантику з мінімальними мовними засобами. Ці інновації свідчать про трансформацію синтаксичних структур у сучасній українській мові, що відкриває нові можливості для розуміння семантики та функцій різних членів речення.

4. Підтверджено, що вивчення теми другорядних членів речення у 5 класі є важливим етапом у формуванні мовленнєвих навичок учнів, оскільки навчальна програма з української мови враховує вікові особливості їхнього мислення та поступовий перехід від конкретного до абстрактного. Підручники з української мови для 5 класу ефективно застосовують інтерактивні методи навчання, візуалізаційні елементи та практичні вправи, що сприяє глибшому засвоєнню матеріалу. Ці навчальні ресурси допомагають учням систематизувати знання, отримані в початковій школі, а також формувати навички аналізу і використання мовних конструкцій у власному висловлюванні.

5. За нашими спостереженнями, вивчення теми другорядних членів речення в 8 класі вирізняється розвитком абстрактного мислення та логічного аналізу учнів. Учні вчаться розпізнавати та правильно використовувати означення, додатки та обставини в реченнях, що сприяє формуванню граматичних навичок. Застосування інтерактивних методів навчання, як-от практичні завдання, обговорення та творчі вправи, робить навчальний процес більш динамічним і цікавим. Використання наочних матеріалів і визначень важливих термінів допомагає учням краще засвоювати інформацію та збагачувати свій словниковий запас.

6. Встановлено, що вивчення другорядних членів речення у 10–11 класах має вагоме значення для розвитку мовної грамотності учнів. На цьому етапі школярі вже володіють основами синтаксичної структури речення, тому особливу увагу слід приділити глибшому аналізу функцій додатків, обставин і означень, що сприятиме розумінню стилістичної різноманітності текстів і покращить усне та письмове мовлення. Застосування інтерактивних методів навчання та прикладів із літературних творів допомагає учням краще засвоювати матеріал і використовувати його на практиці.

7. Уточнено, що вивчення теми другорядних членів речення є надзвичайно важливим у підготовці до НМТ, оскільки повторення цієї теми сприяє розвитку мовної грамотності та навичок текстового аналізу. Глибоке розуміння функцій додатків, обставин і означень дозволяє учням коректно виконувати тестові завдання та впевнено досліджувати граматичні особливості мови. Використання різноманітних методів навчання, зокрема інтерактивних вправ, створює сприятливу атмосферу для засвоєння матеріалу. В умовах війни важливо адаптувати навчальний процес до нових реалій, забезпечуючи учнів не лише знаннями, а й впевненістю у своїх силах на іспитах.

8. Зроблено висновок, що виконання практичних вправ, пов'язаних із вивченням другорядних членів речення, сприяє комплексному розвитку мовленнєвих і аналітичних навичок учнів. Завдяки цим вправам учні краще засвоюють теоретичні основи синтаксису, вчать правильно використовувати мовні засоби для побудови логічних і чітких речень, що формує їхню мовленнєву грамотність. Використання творчих і інтерактивних завдань розвиває уяву та критичне мислення, а також формує вміння креативно вирішувати поставлені задачі. Поєднання теорії та практики через аналітичні, творчі та тестові завдання забезпечує всебічний розвиток учнів, що є основою для успішного засвоєння української мови та літератури у закладах загальної середньої освіти.

9. Зазначено, що вправи для учнів п'ятого класу повинні відповідати вимогам навчальної програми та враховувати вікові особливості розвитку дітей, зокрема їхні пізнавальні можливості й рівень мовленнєвої підготовки. Завдання мають бути цікавими, інтерактивними та різноманітними, щоб стимулювати учнів до активної участі в навчальному процесі і розвитку навичок аналізу та практичного застосування другорядних членів речення.

10. Проаналізовано, що вивчення теми другорядних членів речення на основі творів волинських письменників допомагає учням краще зрозуміти не тільки граматичні конструкції, але й художній стиль української літератури. Використання другорядних членів у реченнях дозволяє розширювати

словниковий запас і вдосконалювати навички виразного письма. Творчі завдання, що включають аналіз літературних текстів, сприяють розвитку критичного мислення, адже учні навчаються визначати й використовувати різні типи другорядних членів для побудови більш складних та образних речень.

11. З'ясовано, що вивчення теми «Другорядні члени речення» є ключовим етапом у підготовці до НМТ/ЗНО, оскільки надає учням необхідні знання для грамотного формулювання висловлювань. Оволодіння функціями та структурою додатків, означень і обставин допомагає школярам вдосконалити навички синтаксичного аналізу та побудови складних речень. Практичні завдання, спрямовані на визначення й використання другорядних членів речення, сприяють закріпленню теоретичних знань і розвитку критичного мислення, що не лише підвищує успішність на іспитах, але й створює міцну основу для подальшого вивчення української мови.

12. Встановлено, що використання ігрових прийомів у вивченні другорядних членів речення є дієвим засобом для підвищення мотивації учнів і вдосконалення їхньої мовленнєвої грамотності. Ігровий формат дозволяє учням не лише засвоювати теоретичні знання, але й практично застосовувати їх у цікавій, інтерактивній формі.

13. Підкреслено, що вивчення другорядних членів речення з учнями з особливими освітніми потребами потребує адаптації методів і підходів для забезпечення ефективності навчання. Використання візуальних елементів, гейміфікації та алгоритмізації завдань сприяє кращому сприйняттю і засвоєнню матеріалу. Аудіовізуальні засоби, наприклад, відеоуроки та інтерактивні завдання, можуть значно полегшити навчальний процес для учнів з ООП. Основною метою інклюзивної освіти є створення умов, які дозволяють кожному учню реалізувати свій потенціал, що потребує індивідуальної підтримки та спеціалізованого підходу з боку педагогів.

У результаті вивчення означеної теми мети дослідження було досягнуто, а завдання були повністю виконані.

Перспективним вважаємо укладання навчальних програм та матеріалів, спрямованих на використання інноваційних методів у викладанні української мови, а також дослідження впливу цих підходів на загальний розвиток мовленнєвої компетентності учнів. Результати цього дослідження можуть стати основою для вдосконалення навчальних планів та підвищення якості освіти в закладах загальної середньої освіти в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авраменко О. Українська мова: підручник для учнів 11 класу закладів загальної середньої освіти. 2019. 208 с. URL: <https://shkola.in.ua/2261-ukrainska-mova-11-klas-avramenko-2019.html>. (дата звернення: 26.09.2024)
2. Авраменко О. Українська мова: підручник для учнів 5 класу закладів загальної середньої освіти. 2022. 207 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1643-ukrainska-mova-avramenko-5-klas-2022.html>. (дата звернення: 27.09.2024)
3. Авраменко О. Українська мова: підручник для учнів 8 класу закладів загальної середньої освіти. 2021. 192 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/854-ukrainska-mova-8-klas-avramenko-2016.html>. (дата звернення: 28.09.2024)
4. Андрощук І. Візуалізація навчальної інформації під час викладання дисципліни «Педагогічна майстерність». *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2011. № 37. С. 62–70.
5. Берьозкіна Ю. Теоретико-практичне підґрунтя використання засобів візуалізації на уроках української мови в НУШ. *Актуальні питання сучасної науки та освіти: збірка наукових праць*. Вип. № 9 [Слов'янськ, 18-19 травня 2023 року] / МОН України ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ, 2023. С. 7–17. URL: https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/2023/05_may/24/03/.pdf#page=7. (дата звернення: 22.09.2024)
6. Біляєв О. М. Зміст уроку мови. *Українська мова і література в школі*. 2003. № 4. С. 2–6.
7. Бондаренко Н. Проектна діяльність учнів на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2017. № 5 (134). С. 36–40. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714059/1.pdf>. (дата звернення: 19.09.2024)
8. Бурлака Я. Бесіда як метод навчання. Київ, 1961. 76 с.
9. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
10. Вольська Ю. Дуплексив як член речення з подвійними синтаксичними відношеннями. *Міждисциплінарні гуманітарні читання: тези*

доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2014. Вип. 3. С. 83–84. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/15058/1/.pdf>. (дата звернення: 23.09.2024)

11. Глазова О. Українська мова: підручник для учнів 8 класу закладів загальної середньої освіти. 2021. 255 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/883-ukmova-8-glazova-2016.html>. (дата звернення: 26.09.2024)

12. Голуб Н. Концептуальні засади сучасної методики навчання української мови в загальноосвітній школі. *Український педагогічний журнал*. 2015. Вип. 1. С. 107–117. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/714954/1/> (дата звернення: 15.09.2024)

13. Голуб Н., Горошкіна О. Українська мова: підручник для учнів 11 класу закладів загальної середньої освіти. 2019. 232 с. URL: <https://shkola.in.ua/2259-ukrainska-mova-11-klas-holub-2019.html>. (дата звернення: 25.09.2024)

14. Голуб Н., Горошкіна О. Українська мова: підручник для учнів 5 класу закладів загальної середньої освіти. 2022. 306 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1649-ukrmova-5-klas-golub.html>. (дата звернення: 29.09.2024)

15. Гусева В. Формування готовності вчителів початкових класів у післядипломній освіті до забезпечення наступності навчання в початковій та основній школі: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04; Хмельниц. нац. ун-т, Хмельницький, 2012. 20 с.

16. Дика Н., Глазова О. Особливості застосування навчально-ігрових технологій на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 61. С. 48–51. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/46220/1/Duka_Glazova_Inov_ped_2023.pdf. (дата звернення: 22.09.2024)

17. Дмитрієва С. М. Вікові особливості пам'яті старшокласників та шляхи її розвитку. *Конкурентоспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи*: Матеріали Десятої Міжнародної науково-практичної конференції / За ред. Саух І. В. Житомир: Вид-во ЖФ КІБІТ, 2016.

С. 56–61. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/28890/1/%D0%..pdf>. (дата звернення: 28.09.2024)

18. Заболотний О. Українська мова: підручник для учнів 5 класу закладів загальної середньої освіти. 2022. 240 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1640-ukrainska-mova-zabolotnyi-5-klas-2022.html>. (дата звернення: 27.09.2024)

19. Завальнюк І. Другорядні члени речення як поширювачі структурної основи речення: критерії та прийоми розмежування неморфологізованих форм. *Філологічний дискурс*. 2020. Вип. 10. С. 228–238. URL: <https://ojs.kgpa.km.ua/index.php/phildiscourse/article/view/1050/970>. (дата звернення: 15.09.2024)

20. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові. Київ: Вища школа, 1986. С. 113–119.

21. Куц О. Детермінантні другорядні члени в структурі речень із чотиривалентними предикатами. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. Вип. 4. С. 150–155. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/25039/Kuts.pdf?sequence=1>. (дата звернення: 22.09.2024)

22. Ламбуцька Ж. А. Функціональні особливості пам'яті в структурі психофізіологічного забезпечення готовності студентів до педагогічної діяльності. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*: зб. наук. праць. 2007. № 3(5). С. 86–92.

23. Маторін Б. Про диференційні ознаки другорядних членів речення. *Горбачуківські студії*: Матеріали Всеукраїнської заочної науковопрактичної Інтернет-конференції / [за ред. Н. І. Кочукової, Д. В. Горбачука]. Вип. I Слов'янськ, 2016. С. 72–75. URL: https://ddpu.edu.ua/images/naukvid/Gorbachukivski_studii_2016_1.pdf#page=73. (дата звернення: 15.09.2024)

24. Межов О. Просторові детермінанти у структурі простого речення. *Наукові записки*. 2013. Вип. 39. С. 65–68. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nznuoaf_2013_39_21.pdf.

(дата звернення: 22.09.2024)

25. Методика викладання української мови в середній школі: навчальний посібник для студентів педагогічних інститутів / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик; за ред. І. С. Олійника. 2-е вид., переробл. і допов. Київ: Вища школа. 1989. 439 с.

26. Методичні рекомендації щодо формування тестових завдань і тестів. 2020. 16 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/2137/26metodychnirekomendaciyi-296-311.pdf>. (дата звернення: 26.09.2024)

27. Новосьолова В. Метод вправ в умовах дистанційного навчання української мови: практичний аспект. *Методика мови*. 2022. № 3. С. 2–5. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733123/1/.pdf>. (дата звернення: 17.09.2024)

28. Олексенко В. Дуплексив як один з основних способів реалізації семантико-синтаксичного синкретизму у межах простого речення. *Materialy VII mezinarodni vedecko-prakticka conference «Vedecky pramysl evropseho kontinentu 2011»*. Praha, 2011. Р. 13–23. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/721/?jsessionid=7707CE42FEF5E1E95954C1A8D0CF2258?sequence=1>. (дата звернення: 23.09.2024)

29. Павлюк Р. О., Даценко І. Особливості адаптування навчальних завдань з української мови для учнів середнього шкільного віку з порушенням мовлення. *Освітологічний дискурс*. 2023. № 4(43). С. 200–217. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1899229>. (дата звернення: 29.09.2024)

30. Пасічник О. Вікові особливості учнів 5-6-х класів та їх вплив на добір змісту навчання іноземних мов. *Проблеми сучасного підручника*. 2020.

- Вип. 25. С. 88–102. URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/57/56>.
(дата звернення: 26.09.2024)
31. Поповський А. Психологічні особливості розвитку пам'яті та комунікативних умінь в учнів середньої школи. *Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції для освітян «Березневий науковий дискурс 2024» на тему: «Детермінанти посилення ролі освіти у повоєнному відновленні України»*. 2024. С. 114–116. URL: https://www.researchgate.net/profile/Natalia-Smetankina/publication/380075516_ROZVITOK_PROFESIJNIH_NAVICOK_V_OSVITI_STUDENTIV_TEHNICNIH_UNIVERSITETIV/links/662a33b306ea3d0b74014da6/ROZVITOK-PROFESIJNIH-NAVICOK-V-OSVITI-STUDENTIV-TEHNICNIH-UNIVERSITETIV.pdf#page=114. (дата звернення: 28.09.2024)
32. Пошевеля С. М. Алгоритмізація навчання на уроках української мови та використання ІКТ в організації роботи класного керівника. Класна оцінка: освітній портал. 2013. URL: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/algoritmizatsiyanavchannya-na-urokakh-ukrayinskoy.html> (дата звернення: 26.09.2024)
33. Рібцун Ю. Алгоритмізація роботи з учнями з особливими мовленнєвими потребами на уроках української мови. *Theory and Practice of Science: Key Aspects*. 2024. № 217. Р. 99–116. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742472/1/.pdf>. (дата звернення: 27.09.2024)
34. Симоненкова Т. Інноваційні технології навчання на уроках української мови. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2011. № 5. С. 110–113. URL: http://lib.ndu.edu.ua:8080/dspace/bitstream/123456789/521/1/210_Naykovi_zapiski.pdf#page=110. (дата звернення: 17.09.2024)
35. Стадник Н. Практика прискореної онлайн-підготовки до складання національного мультипредметного тесту з української мови. *Матеріали III освітнього форуму академічної спільноти «Готуємо фахівців для відбудови України»*. 2023. С. 39–41. URL:

<http://srd.pdaba.edu.ua:8080/bitstream/123456789/11348/1/.pdf>. (дата звернення: 29.09.2024)

36. Технологія навчання української мови: лекція. Система електронного забезпечення навчання ЗНУ. 25 с. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/423642/mod_resource/content/1.pdf. (дата звернення: 17.09.2024)

37. Тимошенко Л. Сучасний урок української мови: пошук інноваційних методів навчання. *Особливості викладання української та іноземної мови в школі: теорія і практика*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Херсон, Україна, 28 квітня 2020 року). Херсон: Центр прогресивної освіти «Генезум», 2020. С. 45–49. URL: <https://www.genezum.org/files.pdf#page=45>. (дата звернення: 19.09.2024)

38. Томусяк Л. Дуплексив як маркер перехідності у синтаксисі. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2016. Вип. 1. С. 54–58. URL: <http://e-apsnim.bsmu.edu.ua/article/view/101004>. (дата звернення: 23.09.2024)

39. Українська мова (рівень стандарту). 10-11 клас: навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2017. 42 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/ukr.mova.-10-11.-riven-standartu.docx>. (дата звернення: 25.09.2024)

40. Українська мова. 5-6 клас: модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2021. 63 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.5-6-kl.Zabolotnyy.ta.in.14.07.21.pdf>. (дата звернення: 25.09.2024)

41. Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2016. 93 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9->

[klas/onovlennya-12-2017/11.-ukrayinska-mova-onovlena-programa-dlya-5-9-kl.docx](#). (дата звернення: 26.09.2024)

42. Хімич Я. Трикомпонентні неускладнені прості двоскладні речення в романі Володимира Лиса «Століття Якова». *Матеріали студентських наукових читань*: зб. наук. праць / ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), Бакум З. П., Білоконенко Л. А., Вавринюк Т. І. та ін. Кривий Ріг, 2019. Вип. 6. С. 120–124. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/3309/1.pdf#page=121>. (дата звернення: 22.09.2024)

43. Христіанінова Р. О. Дуплексив у формально-граматичній та семантико-синтаксичній структурі речення. *Мовознавчий вісник*: зб. наук. праць. Черкаси, 2018. Вип. 24–25. С. 23–32.

44. Шепель В. Вікові особливості формування пізнавальної активності старшокласників. *Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 44. С. 39–46. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=znpkhnpu_ped_2013_44_6. (дата звернення: 27.09.2024)

45. Яловега Р. Методи підготовки до ЗНО з української мови. *Actual Problems in the System of Education: General Secondary Education Institution – Pre-University Training – Higher Education Institution*. 2022. Вип. 1 (2). С. 923–927. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/APSE/article/view/16689/23997>. (дата звернення: 26.09.2024)

ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Вербич В. Диво незбагненне : поезії. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2011. 84 с.
2. Гей В. Під сузір'ям калини. Луцьк : Гранослов, 1993. 64 с.
3. Гуменюк Н. Країна світла : поезії. Львів, Каменярь, 1992. 53 с.
4. Котович І. Передвістя зоряних доріг: поезії. Луцьк: Надстир'я, 2003. 31 с.
5. Криштальська О. Відкриваю в собі таємницю. 1987.
6. Криштальський А. Народження світла: лірика. 2006. 88 с.
7. Лазарук В. Глаголи землі : поезії Львів : Каменярь, 1987. 94 с.
8. Мах П. Книга Крайполе. Зібрання творів у 2 томах. Том 1. 2009. 276 с.
9. Простопчук В. Любовна молитва : поезії. Луцьк : Надстир'я, 1994. 64 с.
10. Рисак О. Сьома нота печалі. Луцьк, 2003. 52 с.
11. Слапчук В. Бурштин із твого голосу: книга 1. 1961.
12. Струцюк Й. Поезії. Київ, 1984. 142 с.
13. Ткачук В. Край, що став легендою: волинські цікавинки: навчальний посібник. 2023. 81 с.
14. Штинько В. С. Терновая хустка: поезії. Луцьк: Настир'я, 1999. 80 с.
15. Яков'юк Т. Затемнення: поезії. Луцьк : Видавництво Обласної друкарні, 2003. 176 с.

ДОДАТОК

Розробка уроку на тему

«Другорядні члени речення та способи їхнього вираження»

Тема. Узагальнення вивченого про другорядні члени речення та способи їхнього вираження.

Мета: поглибити знання учнів про додаток, обставину, означення, перевірити здатність учнів знаходити та розрізняти їх у реченнях, правильно вживати у мовленні; формування вміння добирати другорядні члени речення, користуватися ними у мовленні для образного зіставлення, контрастних явищ навколишньої дійсності, виховувати пізнавальний інтерес, культуру мовлення, збагачувати словниковий запас школярів.

Очікуванні результати: учні виокремлюють додатки, обставини, означення; наводять приклади; користуються словниками; добирають до головних членів речення другорядні; доречно використовують другорядні члени речення у власному висловлюванні.

Тип уроку: Урок узагальнення знань.

Методи та прийоми: слово вчителя, метод вправ, бесіда, робота з підручником, робота біля дошки.

Компетентності: загальнокультурна грамотність, спілкування державною мовою.

Обладнання: картки, підручник, класна дошка, роздатковий матеріал.

Соціокультурна змістова лінія: я і ти.

Перебіг уроку.

Організаційний момент.

Добрий день! Діти, як ваш настрій? Чи є у вас друзі? Поверніться до свого друга у класі, посміхніться йому.

Оголошення мети та завдань уроку учням.

Слово вчителя: *Сьогодні зі мною трапилась незвичайна пригода, у Фейсбук мені написав друг дитинства, що став піратом, назбирав по світу друзів і приплив з ними до України. Та от біда! Всі вони погано знають українську мову, тому головним скарбом для них стане пізнання і володіння українською мовою, тому вони просять у нас допомоги. Пропоную сьогодні узагальнити наші знання з теми «Другорядні члени речення» та допомогти піратам*

розібратись у цій темі та стати на крок ближче до пізнання української мови. Отже, сьогодні на уроці ми пригадаємо все, що вам відомо про додатки, означення, обставини, навчимося правильно використовувати обставини, додатки, означення, але спочатку перевіримо, чи впорались із домашнім завданням.

Перевірка домашнього завдання.

Бесіда.

Що ми називаємо другорядними членами речення? Які розділові знаки ми ставимо між однорідними членами речення? Визначте граматичну основу в 3 та 4 реченнях. Які ще синоніми можна дібрати до виділеного означення, що воно означає?

Актуалізація знань.

Ви отримали картки зі словами правда / брехня. Зараз я буду читати твердження, а ви маєте підняти відповідну картку. Якщо твердження правдиве – піднімаєте картку зі словом «правда», якщо ж твердження не відповідає дійсності піднімаєте червону картку зі словом «брехня». За кожну правильну відповідь ставте плюсики, якщо назбираєте 7 і більше +, отже, ви чудово опановуєте тему.

1. Означення завжди узгоджується з іменником у відмінку (Правда).
2. Додаток відповідає на питання «хто?» або «що?» (Брехня).
3. Обставина вказує на дію або стан, відповідаючи на питання «де?», «коли?», «чому?», «як?» (Правда).
4. Означення може бути виражене лише прикметником (Брехня).
5. Додаток завжди стоїть після присудка.(Брехня).
6. Обставини бувають лише одного виду — місця (Брехня).
7. В реченні може бути більше одного додатка (Правда).
8. Означення не можна виразити іменником (Брехня).
9. Обставини завжди пов'язані з дієсловом (Правда).
10. Додаток відповідає на ті самі питання, що й означення (Брехня).

Освоєння теми уроку. Виконання системи завдань.

Творче списування.

Наші друзі пірати, знайшли стару книгу з прислів'ями, але деякі слова вже витерлись, допоможі піратам відновити прислів'я.

Записати прислів'я. Замість рисок вставте потрібні слова-антоніми, якими членами речення є антонімічні пари, відповідно підкресли.

Краще гірка правда, ніж _____ солодка брехня.

Правда та _____ кривда – як вогонь та _____ вода.

Знай більше та говори _____ менше.

Зроби сьогодні те, що хочеш відкласти на _____ завтра.

Мала праця краща за _____ – велике безділля.

Знаєш – кажи, не знаєш – _____ мовчи.

Високо літаєш та _____ низько сядеш .

Ластівка день починає, а соловей _____ кінчає.

Більше діла – _____ менше слів.

Гірка робота, а _____ солодкий хліб.

Робота в парах.

У піратів скінчилися записи, вони вирішили піти до магазину, але не знають чи зможуть пояснити, що саме їм потрібно, допоможі їм дізнатися лексику, що може стати піратам в нагоді.

Скласти невеликий діалог з використанням другорядних членів речення на тему «Двоє друзів в магазині» кожна пара опиняється в іншому магазині : спортивний, продуктовий, м'ясний, магазин одягу, магазин солодощів.

Фізкультхвилинка: Гра «Чарівний м'яч».

Пірати втомились від навчання і потрапили на спортивний майданчик. Грай і вивчай. Я починаю текст, а ваше завдання продовжити його з використанням другорядних членів речення, кожен кидок, нове словосполучення, речення, другорядні члени речення.

Це і буде фізкультхвилинка.

Приклад початку тексту:

Одного разу пес Митька засумував...

Робота біля дошки .

Запишіть речення. Слова, що в дужках, поставте у правильному відмінку. Яким членом речення є ці слова?

1. Печаль, співзвучну спалаху (негода),

З натугою до (серце) допущу:

Як терпко пахнуть посмутнілі води,

Нанизані на струмені (дощ)!... (І. Котович)

2. Три диво-шкатулки у (я), із них

Одну я сплела із пагіть лозяних.

У ній – найніжніша у (світ) лілея.

Найперша! – торкаюся серцем до (вона). (О. Криштальська)

3. Як сині вагони зрушаться,

(обтрушувати) сніги,

співатиме в зимних (душі)

(дороги) кришталь дорогий. (А. Криштальський)

4. Не (цілуватись): турецький місяць

І цікаві оці цвіркуни!

Тс! У тисову тінь (загорнутись)!

Срібна мить... Їй немає (ціна). (В. Лазарук)

Робота з текстом.

Пірати в книжковому магазині придбали собі книгу, але їм важко було прочитати та зрозуміти її.

Напишіть короткий твір-роздум на основі поезії П. Маха «Шукай дорогу на Волинь». У творі намагайтесь використати речення, поширені додатками, означеннями та обставинами. Виберіть одне речення із твору та здійсніть його синтактичний розбір.

ШУКАЙ ДОРОГУ НА ВОЛИНЬ!

Натомишся в ході важкій коли,

Або як засумуєш до знемоги,

Шукай одразу спішно на Волинь

Льонами позаквітчану дорогу.

І стане легше дихати, повір,

Бо тут озерна і лісів окраса.

І пісня Лесина знялася аж до зір,

Шанована в народі, бо прекрасна.
 Благословить тебе поліський дзвін,
 Що ще з дулібського зійшов вогниська,
 Покличе на молитву щиру він –
 Звідсіль до Божого амвона близько!

Підсумки уроку.

1. Яка роль другорядних членів речення у мовленні?
2. Чим означення відрізняються від інших другорядних членів речення?
3. Якими частинами мови може бути виражене означення?

Рефлексія.

Після насиченого дня пірати завітали до ресторану. Директор ресторану просить вас відповісти на кілька запитань за змістом уроку. Оціни урок (меню) матеріали, форми роботи. Дай відгук про сьогоднішній урок.

– Я з'їв би ще цього...	
– Найбільше мені сподобалося...	
– Я майже переварив...	
– Я переїв...	
– Будь ласка, додайте...	

Домашнє завдання (за підручником Голуб Н., Горошкіна О. Українська мова 5 клас).

Повторіть вивчене с.118–119, виконайте завдання на вибір:

виконати вправу 304 або написати твір «Друзі пізнаються в біді», у двох реченнях на вибір підкресли усі члени речення.